HLP 1432

1

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS BIBLIOTEKA

1990 BIRŽELIS - JUNE Nr. 6 (220) $ 1.50

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

KULTŪROS LAIMĖJIMŲ ŠVENTĖ, LITERATŪRAI NEDALYVAUJANT

JAV LB Kultūros tarybos 1989 m. premijų įteikimo šventė įvyko 1990 m. balandžio mėn. 21 d. St. Petersburge. Premijos buvo įteiktos dail. Kęstučiui Zapkui, aktoriui Arūnui Čiuberkiui, spaudos darbuotojui Jurgiui Janušaičiui ir Filadelfijos LB radijo programai bei jos vedėjai Julijai Dantienei.

Pirmiausia norisi paminėti prieššventinius reiškinius, kurie labiau atkreipė visuomenės dėmesį ir atliko kur kas svarbesnį vaidmenį, nei pats organizuotumo stokojęs premijų spektaklis. Tai išeivijos spauda. Ji savo užduotį atliko pasigerėtinai gerai. Atskirai paminėtinas š.m. balandžio mėn. 7 d. *Draugo* kultūrinis priedas, skirtas išimtinai tik premijų reikalui. Tačiau ir čia tenka pasigęst vieno dalyko, – kodėl nepaminėtas literatūrinės premijos reikalas. Atrodo lyg tai būtų kažkoks sąmokslas prieš literatūrą ir literatus. O visgi reikėjo paminėti, kad literatūros premija buvo įteikta 1989 m. per Mokslo ir kūrybos simpoziumą.

Bet grįžkime prie to, kas išprovokavo šį pasisakymą, – premijų įteikimo šventės St. Petersburge. Iškilmių programa susidėjo iš dviejų dalių: oficialiosios – šventės vadovų Dalios Kučėnienės ir LF atstovės Marijos Remienės žodžių, premijų įteikimo ir laureatų pasisakymų ir antrosios dalies – pramoginės. Pasibaigus pirmajai – oficialiai – daliai, nevienas šventės dalyvis pasigedo kažko tai labai esminio. Gerai, kad buvo perskaityta laureatų pagrindiniai biografiniai duomenys, buvę paminėti spaudoje arba Lietuvių enciklopedijoje. Išskyrus muz. Petrą Armoną, nebuvo pademonstruota nieko esminio apie laureatų atsiekimus. Gyvendami šiame krašte, dažnokai susiduriam su įvairiais premijų ar vertinimų įteikinėjimais. Čia galėjome pasimokyti, kad kiekvienas laimėtojas ar laureatas yra identifikuojamas su savo atsiekimais. Pavyzdžiui, kalbant apie dail. Zapkų, būtų buvę techniškai įmanoma skaidrėmis ekrane parodyti jo kūrinių fotografijas. Vaizdajuostės pagalba pademonstruoti akt. Arūno Čiuberkio sceninio atsiekimo momentus. O kalbant apie Jurgį Janušaitį, galėjome išgirsti nors mažą fragmentą iš spaudoje tilpusių jo tekstų. Ne kitaip turėjo būt atliktas ir supažindinimas ir su Filadelfijos radijo programa. Būtų buvę kur kas prasmingiau garso įrašo pagalba

(tęsinys 3-me psl.)

turinyje

ŽVILGSNIS Į LIETUVĄ

Susipažinkime su nauju Maskvos saugumo viršininku Lietuvoje

1940-TIEJI LIETUVOJE

Šiame numeryje pradedame spausdinti žurnalisto Vlado Civinsko prisiminimus apie 1940-tųjų metų Lietuvos nelaimes: okupaciją, Liaudies seimo rinkimus, aneksiją ir krašto gyventojų nuotaikas.

REKTORIUS – ČIA, UNIVERSITETAS – TEN

Ką svsrstė Čikagoje susirinkę Kauno Vytauto Didžiojo universiteto užsieniečiai senatoriai?

PASKUTINIS SUDIE ANTANUI GUSTAIČIUI

SKILTYS, LAIŠKAI, POLEMIKA

IŠEIVIJOS SPAUDOS APŽVALGA

LIETUVIAI, BŪKITE ATKAKLŪS!

Amerikos valdžios laikysena šiuo reikalu (Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo – Red.) man yra atstumianti. Mano nuomone, Amerika elgiasi nemoraliai ir kvailai. Tai akivaizdu ir be plačių išvedžiojimų. Ir kaip užsienio politika, ir kaip politika apskritai mūsų valdžios elgesys yra kvailas. Negalima susieti didelės valstybės politikos su vieno žmogaus likimu. Kita kvailystė ir apsiskaičiavimas – tai manyti, jog vienas žmogus gali būti visos politikos architektas. Jis nėra proceso, kuris vyksta Sovietų Sąjungoje, architektas. Jis yra to proceso gaminys. Procesas, kuris šiuo metu vyksta Sovietų Sąjungoje – „perestroika“, reforma, ar kaip mes jį bevadintume – yra išdava jau 70 metų nespręstų Imperijos problemų. Šiuo metu šis reiškinys įgavo kritišką masę ir virsta avalanšu. Tuo paaiškinčiau pasikeitimų Sovietų Sąjungoje greitį, jų diversifikaciją ir nepramatomumą. Šis žmogus (M. Gorbačiovas – Red.) paprasčiausia toje situacijoje tik pirmininkauja. Situacijos jis nekontroliuoja, o manymas, kad jis pajėgus tai daryti tėra klaidinga Amerikos valdžios prielaida, kuria grindžiami jos santykiai su Gorbačiovu sprendžiant Lietuvos klausimą. Toji Amerikos valdžios prielaida – darykime viską, kad jam būtų patogiau. Tačiau ne mes kalti, ir ne Lietuva kalta, jei jo padėtis nepatogi. Nepatogumai slypi proceso dinamikoje, kitaip sakant, jie susikaupė per 70 metų Sovietų Sąjungos idiotiškoje politinėje sistemoje. Nesvarbu, kas jį bepakeistų. Aš nemanau, kad jis iš viso bus pakeistas, ar kad kas nors norėtų jį pakeisti, nes kažin ar yra Sovietų Sąjungoje sveiko proto žmogus, kuris norėtų perimti jo pareigas. Dar daugiau. Nežiūrint, kas beperimtų jo pareigas, darytų tas pačias klaidas ir būtų tiek pat nepritypręs. Kiekvienu atveju, paaukoti Lietuvos reikalą vieno politinio vadovo sąskaita, būtų, mano nuomone, visiškai idiotiška. Mūsų demokratija atsiduoda. Kai senos demokratinės valstybės atsiduoda, – dar nėra blogai. Mes to tikimės ir prie to esame taip pripratę, kad net nebeužuodžiame. Tačiau kai naujos demokratinės valstybės – taip vadinamos Rytų Europos demokratijos, kuriomis šiuo metu mes esame taip patenkinti užsiima realpolitika, aš nesuprantu, kodėl jos taip daro. Tam gali būti keleta priežasčių: jos taip elgiasi stengdamosios pamėgdžioti senąsias demokratijas (tada jos pamėgdžioja jų smarvę), arba jos nevertos „demokratijų“ vardo. Nežinau, kodėl Lietuvos nepripažįsta Lenkija, kodėl jos nepripažįsta Čekoslovakija, Vengrija ar Rytų Vokietija. Kodėl nepripažįsta kraštai, kurie žino, ką reiškia sovietinė priespauda, ką reiškia okupacija; kodėl tie visi šviesūs žmonės – tokie kaip Havelis ir Walesa – kodėl jie nei necypteli? Mano nuomone, Lietuva jiems visai nesvarbu. Lietuviai tik trijų milijonų tauta. Suprantu kodėl lenkams jie nerūpi – lenkų santykiai su lietuviais nuo senų laikų nedraugiški. Tačiau ne Čekoslovakijos. Visų tautinių Sovietų Sąjungos liaudies frontų šviesiausi žmonės yra už Lietuvą. Jie už ją demonstruoja. Ir jeigu jie demonstruoja Sovietų Sąjungoje, būtų gėda to paties nedaryti žmonėms Vakaruose.

Didžiuliai rusų helikopteriai, mėtantys lapelius ant Lietuvos, man primena panašią situaciją 1938-ais metais Čekoslovakijos Sudetuose. Anuomet buvo mėtomos iš lėktuvų proklamacijos, kuriose buvo skelbiama lygiai tas pats – Sudetų vokiečiams gręsia pavojus. Gerai žinome, kas atsitiko po to . . . Nestebina, kad Sovietų Sąjungos „prezidentas“ tik tiek teišmano. Tačiau Jungtinių Amerikos Valstybių prezidentas turėtų suprasti, kad yra ir daugiau elgesio galimybių – nevien tik Miuncheno pavyzdys.

Pažiūrėkime, kas vyksta šiuo metu? Praktiškai vyksta šio reikalo visiškas užtemdymas. Lietuvos klausimo svarstymas, lyg kam nors sukomandavus, pradingo iš visų didžiųjų laikraščių. Tai daug ką pasako apie šio krašto spaudos laisvę.

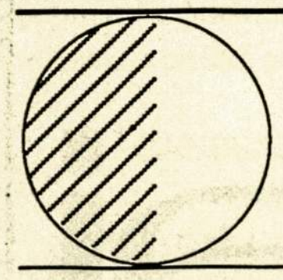
Lietuviai, būkite atkaklūs! ! !

Pagal kalbą esu rusas, tačiau ne pagal valdžios politiką. Aš manau, kad rusų tauta tokiai laikysenai nepritaria.

(Kalbu kaip pavienis žmogus, kaip Amerikos pilietis. Kad esu šio krašto pilietis, šiuo momentu beveik gailiuosi.)

Joseph Brodsky

Poetas, Nobelio literatūros premijos laureatas Josifas Brodskis čia spausdinamą pareiškimą padarė š.m. balandžio 17 d. Harvardo universitete, Lietuvai paremti surengtame susirinkime. Be Brodskio ten dar kalbėjo Lietuvos vyriausybės ekonominis patarėjas prof. Summers ir mūsų redakcijos narys Tomas Venclova – Red.

išeivija spaudos veidrodyje

KAIP GORBAČIOVAS PŪTĖ MIGLAS AMERIKIEČIAMS

Birželio paskutinėmis dienomis Vašingtone įvyko JAV prezidento G. Bush'o ir sovietų M. Gorbačiovo pasitarimas. Prieš tą susitikimą daug kas rašė ir spėliojo, kaip respublikonas prezidentas traktuos gerokai bėdon įkliuvusį sovietų prezidentą, kuris faktiškai atvažiavo prašyti pagalbos išgelbėti Sovietijai iš ekonominės krizės.

Per keletą dienų televizija, radijas ir spauda negirdėtą pagarbą ir susižavėjimą rodė tam griūvančios imperijos asmeniui, kurio pirmtakūnai sudraskė ne tik Rytų Europos tautų kultūrinį ir ekonominį gyvenimą, bet ir milijonus žmonių pasiuntė mirčiai. Pasaulis buvo padalintas į dvi stovyklas, prez. Rooseveltas anuomet tam geram „uncle Joe" davė laisvas rankas pavergti pusę Europos; šiandien vėl besišypsančiam Gorbačiovui JAV prezidentas žada padėti gelbėti jo skęstantį laivą.

Mes suprantame rimtų derybų būtinumą, bet mus nustebino, kaip lengvai JAV prezidentas, kongresmanai, spauda ir televizija buvo manipuliuojama to naujo, gudraus sovietų propagandisto. Teko vietomis šypsotis ir kartu stebėtis, kaip kongresmanams ir kitiems aukštiems pareigūnams buvo pučiamos miglos, iškraipyti istoriniai faktai, ypač apie Lietuvą, (pvz., kad sovietai išgelbėjo Lietuvą, pagerino gyvenimą ir kad nepriklausomos Lietuvos pragyvenimo lygis buvo pats blogiausias visoje Europoje ir t.t.). Kongresmanai, lyg gimnazijos suole mokiniai, klausėsi ir nesugebėjo nė vieno fakto paneigti. Dar toliau, dar įdomiau. Kai Gorbačiovas grįžo į Baltuosius Rūmus pasitarimams, sužavėtas Bush'as jį pasveikino už tokį gerą pasirodymą prieš kongresmanus ir senatorius.

Teisingai rašė N.Y. *Times* kolumnistas W. Safire, jog Gorbačiovo nauja strategija buvo paversti savo ekonominį ir politinį silpnumą stiprumu. Girdi, turite pasirašyti prekybos sutartį, neremti Baltijos valstybių, Vokietija turi būti neutrali ir neverskite manęs pasitraukti iš Europos, nes kitaip manė nuvers ir atsiras kitas Stalinas . . .

Kyla klausimas, ar Vakarai pabijos to Gorbačiovo gąsdinimo?

AR LIETUVA YRA MASKVOS VIDAUS REIKALAS?

Raidė, kalbanti tiesos vardu, ne visada tą tiesą išreiškia. O ir tiesa ne visuomet ieško išraiškų. Lietuva nepriklausomybės atstatymo paskelbimu pradėjo trupinti, kaip sakoma, imperinio milžino molines kojas. Apie pasaulyje paskutinę kolonijinę Rusijos imperiją, jos griuvimo pradžią ir pradininkus rašys istorikai. Nebėra abejonės, kad bus įrašytas ir Lietuvos vardas, ir tai ne kažkada buvusios valstybės, bet egzistuojančios, laimingos visų kitų Europos valstybių tarpe, išsikovojusios prarastą nepriklausomybę. Dėl šitokio istorinio užsitikrinimo suprantamos ir šiandieninės gyvybinės reikšmės pastangos. Taipgi suprantama aiški ir tvirta tautos laikysena, be kurios vargu ar galima būtų tikėtis siekių įgyvendinimo. (. . .)

Vakariečiai, bijodami prasitarti apie okupaciją, Maskvos pavadintą „vidaus reikalu", savo tylėjimu nepripažinimo kartojimus paverčia niekiniais. Tuo tarpu Maskvai „vidaus reikalas" tapo nepamainomu skydu, kuriuo ir šiandien dangstomas Lietuvos nepriklausomybės klausimas. Tų „vidaus reikalų" žinyboje tirpdomos visos teisėtumą atstatančios pastangos, ir taip susidaro labai sunkios aplinkybės vesti bet kokias derybas. Šitą situaciją „penktosios kolonos" metodais bando išnaudoti Lietuvos gyventojų grupelės, savaime suprantama, uoliai remiamos maskvinių imperialistų. Šalia to ir Helsinkio sienų nekeitimo sutartys, reikia pripažinti, yra kiek susilpninusios pavergtųjų ir Rusijos imperijoje kenčiančių tautų atramą. Gorbačiovui siunčiami nedrąsūs vakariečių įspėjimai apie jėgos nenaudojimą skardenasi daugiau demokratinių principų propagavimu aplamai, nes kas Lietuvai yra okupacinė jėga, įvairiomis formomis kasdien besireiškianti, tai vakariečiams – paprasta kasdienybė su incidentais ir nesutarimais. Ačiū. Negi Vašingtonas laukia, kada tankai pradės triuškinti demonstrantų minias, iš kurios net medžiokliniai šautuvai buvo atiminėjami? Nėra lengva raidę derinti su tiesa, kai iš tikrųjų to reikia.

(*Tėviškės žiburiai*, nr. 17, 1990.IV.24)

LIETUVIS MISIJONIERIUS PAS BRAZILIJOS INDĖNUS

Laiškai lietuviams (nr. 5, 1990 m. gegužė) paskelbė pasikalbėjimą su kun. K. Bėkšta, kuris 40 metų dirba tarp Brazilijos indėnų. Čia jis pasakoja apie indėnų genčių grupes ir jų papročius:

Mane paskyrė į Amazoniją, į Rio Negro aukštupį, Brazilijos ir Kolumbijos pasienyje, kur gyvena didesnė Brazilijos indėnų dalis. Turime keturias genčių grupes: Tukano, Karibe, Aruak ir Maku. Tukano genčių grupėje yra 35 skirtingos kalbos, Aruak yra trys kalbos su gausiomis ir skirtingomis tarmėmis. Aruak indėnai turi sudėtingą tikybą, kuri pasireiškia vaisių pirmienų šventėmis, kur grojama slaptingomis fleitomis. Tų muzikos instrumentų moterys negali matyti. Jeigu pamatys, turi mirti. Aruak grupės indėnai yra nagingi, turi gražiai pintų krepšių, didelių keramikos dirbinių, o mirusiųjų prisiminimo šventėse iš medžio žievės pagamina kaukes. Jas užsidėdami, atvaizduoja miško dvasias, kurios liūdi po didelio vado mirties. Karib (arba karaibų) indėnų grupei priklauso yanonami gentys, kurios gyveno Brazilijos ir Venecuelos pasienyje. Jos neturi nei muzikos instrumentų, nei akademinių kirvių, nei jokių vaistažolių. (. . .)

Indėnas, klausydamas senesniojo kalbos, pakartoja paskutinį girdėto sakinio žodį. Tai ir pagarba, ir paklusnumas tokiu būdu išreiškiamas. Kai indėnas ateina į bažnyčią, jam liepiama tylėti, klausant Dievo žodžio. O indėnas tylėdamas jaučiasi nemandagus ir net nepaklusnus.

Mes dažnai nepasakome nė žodžio, jei ką nors sutinkame pakelėje. Indėnas jaučiasi užgautas, jei sutiktasis jo neužkalbina. Mūsų susirinkimuose dažnai atrodo, kad tas yra vadovas, kuris daugiausia kalba. Indėnų vadas yra tas, kuris, išklausęs visų nuomones, sugeba jas suderinti, padaryti santrauką ir tuo būdu visus patenkinti. (. . .)

Tėvas duoda vaikui kokį pamokymą, bet jei vaikas nepaklauso ir kas nors negero jam atsitinka, tėvas jo nebaudžia, tik pasako: „Tu taip norėjai". Tad vaikas ir negali verkti, nes nesusilaukia paguodos. Berniukas paprastai neverkia, nes turi išmokti pakelti skausmą, žinodamas, kad gyvenime bus dar daugiau ir didesnių sunkenybių negu vaikystėje.

Mes dažnai kokią žmonių grupę pasveikinam žodžiu arba rankos kilstelėjimu. Indėnui tai būtų išdidumo parodymas. Jis jaučia, kad turi asmeniškai pasveikinti kiekvieną, pradėdamas nuo seniausio, paskui pasveikina moteris ir pagaliau netekėjusias jaunuoles.

LIETUVOS TRISPALVĖ LIUBEKO ROTUŠĖJE

Šių metų kovos 2 d. Liubeko rotušėje, Klaipėdos ir Liubecko miestų burmistrai Alfonsas Žalys ir Michael Bouteiler pasirašė draugiško bendradarbiavimo sutartį, joje numatė artimai bendradarbiauti sprendžiant abiejų Baltijos uostamiesčių gyventojų reikalus.

Vokiečių delegacijos nariai dėkingi Klaipėdos miesto valdybai už leidimą atkurti ir pastatyti 1945 metais dingusį „Annechen von Tharau" paminklą miesto dramos teatro aikštėje, kaip simbolį tautų draugystei, grožiui ir gerumui.

Lietuvių delegacija viešėjo Liubecke vieną savaitę, lankėsi miesto pramonės įmonėse, Travemundės uoste, istoriniuose-kultūriniuose pastatuose. Pritarė „Joint-venture" firmų įsteigimui Klaipėdoje.

Šiandien dar nežinia ar pavyks atnaujinti pasitarimus dėl keltlaivių linijos Klaipėda-Liubeckas atidarymo.

(*Europos lietuvis*, nr. 17, 1990.V.4)

GENEROLAS PLECHAVIČIUS DABAR TAUTOS DIDVYRIS

Lietuvoje leidžiamas LPS laikraštis „Kauno aidas" 1990.II.1-14 nr. taip rašo: „Tautos gerbiamo Nepriklausomybės kovų karžygio kreipimasis per radiją susilaukė didžiulio pritarimo. Per kelias dienas susirinko dešimtys tūkstančių jaunuolių į gen. Plechavičiaus organizuojamą Lietuvišką vietinę rinktinę. Tačiau klastingi vokiečiai, išsigandę patriotinio tautos pakilimo, atsisakė savo pasižadėjimo naudoti ją tik Lietuvos krašto ir jos sienų gynybai. Gen. P. Plechavičius buvo suimtas, taip pat buvo suimta ir dalis

akiračiai

(USPS 706 - 500)

The Lithuanian Monthly. Published monthly, except August and December by Viewpoint Press Inc., 9425 So. Pleasant Ave., Chicago, Ill., 60620. Subscription rates: $12.00 annually; $ 1.50 per copy. Second class postage paid in Chicago, Ill.

° Postmaster: Send address changes to Akiračiai, 9425 So. Pleasant Avenue, Chicago, Ill., 60620.

° Šio numerio redakcija: D.Bielskus, L.Mockūnas, Z. Rekašius, T.Remeikis, T.Venclova, V.Zalatorius, H.Žemelis.

° Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia Akiračiuose svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

° Metinė 10 numerių prenumerata $ 12.00.; atskiro nr. kaina — $ 1.50. Prenumeratas ir aukas čekiais ar pinigų perlaidomis prašome išrašyti Akiračių vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

Vietinės rinktinės karių, kai kurie iš jų sušaudyti, o daugumas su ginklais pasitraukė į miškus. Vėliau, bolševikams antrą kartą okupavus Lietuvą, gen. P. Plechavičiaus daliniai sudarė partizanų būrių pagrindą . . ."

Dar tik prieš dvejus trejus metus gen. P. Plechavičius tarybinės spaudos buvo pravardžiuojamas budeliu, o dabar nepriklausomybę atstačiusi Lietuvos Respublika, nors ir Maskvos naguose tebesanti, jį teisingai jau laiko Tautos didvyriu. Toks jis buvo mums, tuometiniam Lietuvos jaunimui, 1944.II.16 pašaukęs stoti į Lietuvos Vietinę rinktinę ir vėliau mūsų neišdavęs, o pats nuėjęs į nacių koncentracijos lagerį.

(*Draugas* , „Horizontai" nr. 107, 1990.VI.2)

MIRĖ RAŠYTOJAS ANTANAS GUSTAITIS

Š.m. gegužės 19 d., Bostone mirė rašytojas humoristas A. Gustaitis. A. Gustaitis Lietuvoje buvo Klaipėdos ir Vilniaus radiofonų vadovu, Vilniaus valst. teatro direktorium. Vokietijoj kartu su P. Andriušiu, B. Brazdžioniu ir St. Santvaru buvo nuolatinis literatūros vakarų dalyvis ir taip pat Amerikoje visur buvo kviečiamas į literatūros vakarus, minėjimus, kur jis su savo šmaikščiu humoru pralinksmindavo išeivijos gyvenimą ir taip pat apdainuodavo to gyvenimo ydas, barnius ir vaduotojus.

Pasikalbėjime su Br. Raila (*Akiračiai* , nr. 1, 1983 m.) jis taip palygino mūsų veikėjų panašumus su palestiniečių Arafatu:

Turim labai daug! Tik akli mūsų istorikai dar nesusigaudo, bet greičiausia mes būsime kilę ne iš kokio sanskrito, o esame arabų giminės . . . Viena laimė, kad man pavyko įsikurti toli nuo Izraelio. Kaip gražiai televizoriai rodo Beirute Arafatą ir jo kovotojus. Pralaimėję ir vejami iš krašto, jie kėlė du pirštus – viktory, vadinasi pergalė. Ir mes, išvyti ar pabėgę iš savo tėvų namų, juk kaip tie PLO arabai, tebekeliam pirštus, vadinam save kovotojais, kai kada jau skelbiamės laimėtojais. Ir nelyginant PLO teroristai, tada mušam vieni kitus, plūstam ant išdavikų, išsirenkam tremties valdžias, o kai kas ir prezidentu apsiskelbia. Skirtumas tik vienas, bet jau mūsų naudai, mes užsiauginom daugiau Arafatų, negu PLO. Turim Vliko Arafatą, Altos Arafatą, RLB Arafatą, ir grūdinam dar keletą rimtų kandidatų ateičiai . . .

Išeivija pasiges šio linksmo ir malonaus poetinio humoristo.

KOJELIS PUOLA LIBERALUS LIETUVOS SPAUDOJE

Dar neseniai išeivijos reorginis elementas ir kitokie atžagareiviai visą laiką statė užtvaras bet kokiems ryšiams su lietuvių tauta ir ten beveik kiekvieną lietuvį laikė komunistų agentu ir tautos išgama, o patį Sąjūdį – Maskvos įrankiu. Bet štai, tie jų apšaukti komunistai, kultūrininkai ir rašytojai paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą. Tada apšaukėjai pasimetė, nes reikėjo pakeisti žodyną ir pripažinti, jog išeivijos liberalai, Santara-Šviesa, *Metmenys* ir *Akiračiai* jau virš 20 metų buvo užėmę teisingą laikyseną Lietuvos atžvilgiu.

Kai pereitais metais Sąjūdžio laikraštyje *Atgimime* literatūros kritikas A. Zalatorius paskelbė pasikalbėjimą su V. Kelertiene, R. Šilbajoriu ir B. Vaškeliu, tai A. Zalatorius priėjo tokios išvados: „Paradoksas: dabar, kai viskas palengvėjo, iniciatyvą perima kiti žmones – tie, kurie Lietuvą ignoravo, o jūs lyg nustumiami į antrą plotmę".

Į tą A. Zalatoriaus išvadą atsiliepė žinomas visokių išpuolių prieš liberalus autorius, Los Angeles gyvenantis frontininkas J. Kojelis. Jis neturėdamas rimtų argumentų, pasirinko žemo lygio demagogiją norėdamas visaip diskredituoti liberalus, o ypač Santarą-Šviesą, *Metmenis* ir *Akiračius.*

Iliustracijai čia perduodame keletą ištraukų iš to straipsnio (*Atgimimas* , nr. 20, 1990.V.23):

Pagrindinis klausimas, atskyręs daugumą nuo mažumos, – tai požiūris į nepriklausomybę praradusią Lietuvą: daugumai Lietuva buvo okupuota, mažumai – ne. Išeivijos komunistams Lietuva buvo „laisva", „nepriklausoma" ir „laiminga sovietinių tautų šeimoje". „Akiračiams", kurie daugiausia reiškė „liberalinio sparno" idėjas, Lietuva buvo nei laisva, nei okupuota, bet kažkur tarp vienos ir antros būsenos. Todėl tame mėnraštyje Lietuva buvo vadinama „dabartine", „šiuolaikine", „priklausoma", tik jokiu būdu ne okupuota. (. . .)

Vadovaudamiesi tokia nepriklausomybę praradusios Lietuvos samprata, „liberalinio sparno" intelektualai generavo daugelį tokių keistų idėjų, kuriomis dabar, Lietuvai laisvėjant, vargu ar galės didžiuotis. (. . .) LKB Kronika buvo netolerantiška netikinčiųjų atžvilgiu; sovietų saugumas „LKB Kronikos" sąmoningai nenorėjo surasti; Lietuva priskirtina ne Vakarų, bet Rytų pasauliui, nes be rusų „būtų pražuvęs ir mūsų tautos atgimimas"; Vyčio ir kitos tautinės atributikos išeivijoje gerbėjai – supuvusio, palubėje pakabinto arklio pakvaišę garbintojai; bendrauti su Lietuvos lietuviais kliudė ne tiek komunistinis režimas, kiek išeivijos fanatikai; lietuviai nėra turėję laisvos spaudos, išskyrus trumpą 1926 m. laikotarpį. Laisvos spaudos nėra nė išeivijoje, išskyrus, žinoma, bendraminčių leidžiamus „Akiračius" ir „Metmenis"; išeivijoje vyksta teroras, ir jei nepriklausai tam tikroms organizacijoms, nesi laikomas nė lietuviu. Lietuvių laisvės oazė Amerikoje, tai Tabor farma, kurioje vyksta Santaros-Šviesos suvažiavimai. (. . .)

„Liberalinio sparno" žmonės lietuviams Lietuvoje pasakoja ir prieš išeivijos lietuvius didžiuojasi, kad jie visą laiką buvo atsisukę veidu į Lietuvą ir kad jie pirmieji pradėjo bendravimą su Lietuvos lietuviais. O dabar visi kiti pasekę jų pavyzdžiu. Tai tik savęs paglostymas. Iš tikro pats veido atsukimas savaime yra neutralus. Veidus į Lietuvą buvo atsukę ir Amerikos lietuviai stalinistai.

Žinoma, su tokio stiliaus rašliavos gamintojais mes nebandysime įsivelti į ginčus. Mes tik apgailestaujame, kad tokia šmeižikiška polemika buvo nukelta į Lietuvos spaudą, kai ten yra žymiai svarbesnių gyvybinio pobūdžio klausimų.

Ar Kojeliui patinka, ar ne, bet A*kiračiai* buvo ir liko atviri įvairiom nuomonėm. Jie neturi ko gėdintis dėl savo užimtos linijos Lietuvos atžvilgiu. Mes net nemanome teisintis, o tik patvirtiname dar kartą tos užimtos linijos teisingumą. Ypač mes nematome prasmės ginčytis su tokiu asmeniu, kuris dar neseniai važinėjo į Lietuvą su išeivijos stalinistų (bimbininkų) ekskursijomis.

AR BALF'AS JAU NUMIRĖ?

Vyt. Meškauskas, *Dirvos* šių metų nr. 21 rašydamas apie naujai besisteigiančius fondus ir fondelius Lietuvai padėti, pasigenda šioje veikloje bendrinės Amerikos lietuvių šalpos organizacijos BALFo. Jis klausia:

...o kas pasidarė su BALFu? Ar negali jis, personaliniai atsinaujinęs, prisikelti naujam gyvenimui?

Iš tikrųjų, argi BALFo vadams neberūpi Lietuvos vargstantieji?

Vyt . Gedrimas

KULTŪROS . . .

(atkelta iš 1-mo psl.)

pademonstruoti vieną kitą programos epizodą, užuot programą vertinus distanciniais kriterijais – myliomis.

Jeigu būtų argumentuojama, kad rengėjai turėjo skaitytis su laiku ir žiūrovų kantrybe, tai šiuo atveju pastaroji argumentacija atkrinta. Laiko buvo per akis. Tik, žinoma, laikas turėjo būt skirtas tam, kam jis ir priklausė – laureatams. Programos pravedėjos D. Mackialienės daug laiko ėmusios „maliarkės", pasakojant nuvalkiotus anekdotus, nusmailinta patetika neva tai deklamuojant Aisčio, Brazdžionio, Radausko eilėraščius ir Gustaičio satyras, buvo nei prie šio, nei prie to. Ne ką geresnį įspūdį paliko ir jos literatūrinės analizės bandymai. Pavyzdžiui, būk tai Radausko eilėraštyje „Dainos gimimas"

Ir skamba medyje meliodija tyli,
o aš klausausi jos ir užrašau smėly

kalbama apie rašytojus, nes, anot analizatorės, „užrašoma meliodija". Ir ką tu pasakysi! programa užsitesė ilgiau, nei numatyta. Kur nėra logikos, nėra ir disciplinos.

Premijų įteikimo šventė St. Petersburge sutapo su priespaudos paaštrėjimu Lietuvoje. Ekonominės blokados grėsmė temdė šventės nuotaiką. Todėl labiausiai nepamirštami pasiliko tie šventės įspūdžiai, kurie siejosi su Lietuva. Dail. Kęstutis Zapkus atskleidė savo subtilių išgyvenimų įspūdžius iš pernai vasarą vykusios jo kūrinių parodos Vilniuje. Aktorius Čiuberkis į šventę neatvyko, nes dar tebebuvo Lietuvoje, įsijungęs į teatrinį darbą. Filadelfijos radijo programa laimėtąją 1000 dol. sumą paskyrė Vilniaus radijui.

Pramoginė, kitaip vadinama meninė dalis, užimponavo ir disciplinuotumu ir išpildymo lygiu. Atlikėjai buvo pasiruošę. Publiką šventiškai nuteikė akt. N. Martinaitytės poezijos rečitalis. Profesiniai perteikti lietuvių klasikos interpretacijos momentai žavėjo savo subtilia išraiška ir sugestyviu konteksto atskleidimu. Gaila, kad talentinga žodžio interpretatorė nebuvo panaudota oficialiosios programos reikalui.

Muz. Petras Armonas žavėjo publiką ne vien tik muzikiniais išpildymais, bet ir savo asmenybe. Jis buvo neoficialus ir kasdieniškas. Savo laureatiniame žodyje nusiskundė, kad darosi vis sunkiau įtikinti choristus, jog karts nuo karto verta pasirinkti įdomesnes, nekasdieniškas kompozicijas, užuot pasitenkinus rutininiu laudies dainų repertuaru. Anot Armono, jei chorai vengs naujausių kompozitorių kūrinių, tai ką mes žinosime apie jaunuosius kompozitorius ir jų atsiekimus? Publikai itin smagu buvo išgirsti Vyt. Budrevičiaus chorinį ciklą „Metų spalvos" (žodžiai Kęst. Latėno). Dirigentas netyčia prasitarė, kad paruošti pastarąją kompoziciją kainavo nemažai prakaito ir dirigentui ir choristams. Bet buvo verta. Muz. P. Armonas susilaukė užtarnauto įvertinimo.

Al. Vaškelis

MODERNIZMO APRAIŠKOS NAUJOJ LIETUVIŲ PROZOJ

JONŲ BEŽEMIŲ BUITIS R. ŠAVELIO IR V. JUKNAITĖS KŪRYBOJE

Atriedėjus Lietuvon persitvarkymo bangai, anksčiau ar vėliau turėjo atsirasti visuomenėj dingstis kritiškiau peržvelgti visa, kas susikaupė mūsų literatūrinio palikimo skryniose. Jau vien todėl, kad su ta „dainuojančia revoliucija“ atliūliavo ir Pieno Puta – kūrybinga Sibiro kankinių ir šiaip anksčiau ignoruotų kūrėjų literatūra. Taip skirtinga nuo sterilinės, be jokios vidinės būtinybės ringuojamos eiliakalystės-posmadarystės, ar nuo tikrovę lakuojančio socrealizmo su visais jo praplėtimais į manieringas sterilizacijas.

To literatūrinio perkainojimo procesas dar nėra spėjęs įsibėgėti, bet jau pasigirsta įdomių nuomonių .(1) Visų pirma suabejota vadinamosios „stalčinės“ raštijos buvimu. Dar kategoriškiau šia prasme pasisakė jauniausios kartos atstovas Vaidotas Daunys pareikšdamas *Draugui* (2): „Atgimimas nesubrandino, o tiesiog apnuogino, kiek kas esame subrendę“.

Kiekvienu atveju, jau visai kitoj šviesoj pasimato kai kurios knygos, pasirodžiusios prieš Sąjūdžio susikūrimą ir aplamai visa tenykštės prozos raida. Netvirtais, dievaži, pasimato ligšioliniai aiškinimai, jog tenykštis rašytojas dusęs po cenzūros padu ir, vien savigynos vedinas, raitęs „ezopinės kalbos“ vingrybes. Bent kyla įtarimas, kad dažnai potekstiniais „mįslių kuodeliais“ ar, kaip ten sakoma „sąlygiškais akcentais“ buvo dangstoma labai vidutiniška ir banali proza. Rasit ypatingai akivaizdžiai, kita vertus, pasimato akivarai, į kuriuos stūmė turintį atlikti savo gamybinį planą rašytoją apsidraudėliškumai bei neišvengiamas tolydinis tematikos siaurėjimas. Žodžiu, sudėtingų prisitaikymų prie konjunktūros zigzagai, kuriuos bandysim pailiustruoti R. Šavelio knyga *Amžinoji šviesa* (Vilnius, Vaga, 1987) ir *Pergalėj* spausdintu V. Juknaitės romanu „Šermenys“. Vieno pripažinto rašytojo ir vienos debiutantės prozininkės kūriniais.

* * *

Iš tiesų, pirmą savo apsakymų rinkinį *Palei žalią krantą* Rimantas Šavelis išleido 1970 m. Tai buvo apybraižos įvairia tematika, reikalaujančios iš autoriaus kasdienybės pažinimo ir publicistinės išmonės ką-ne-ką retušuoti. Jos nesukėlė visuomenėj didesnio susidomėjimo.

Tą rinkinį sekęs romanas *Dievo avinėlis* (1974), priešingai, atkreipė dėmesį į debiutuojantį rašytoją. Ne todėl, kad jame būtų buvę kokių reveliacijų ar ypatingai įsimenamų scenų. Ne, skaitytojus veikė bendra kūrinio nuotaika. Autoriaus sugebėjimas sukurti autentišką, pokario gyvenimo atmosferą, vinječiu mirgėjimu parodyti mažojo žmogaus sielvartus, lūkesčius, netektis, be įprastinio tuomet juoda-balta schematiškumo.

1980 metais pasirodė Šavelio rinkinys *Paparčio šešėlyje* , susidedantis iš vienos apysakos ir kelių apsakymėlių. Jo tematiką ir vėl sudarė išimtinai kaimo buitis. Tačiau savo tonu, savo atitrauktumu ši knyga skyrėsi nuo kitų mūsų kaimo vaizduotojų – V. Bubnio, J. Avyžiaus, J. Baltušio, Br. Radzevičiaus – kūrinių. Būdingu Šaveliui bruožu buvo pastanga stilizuoti apybraižinio pobūdžio pasakojimą, maišant realizmo dėmenis su fantazmų elementais. Tuo suteikiant apsakymėliui „siurrealistinį“ apvalkalą. Iššaukiant skaitytojo vaizduotėj nelauktus atskambius ir norą įžiūrėti giliamintę simboliką. Taip, sakysim, novelėj „Po rudens dangum“ pagrindiniu veikėju yra darbinis arklys, pasakojantis savo (pramanytą, kaip paaiškės) autobiografiją. Skaitytojas ne tik kad pajunta kaimo gyvenimo beviltiškumą, vergovę, su nesiliaujančiu žliaugt lietum ir rutina, bet jam nelauktai prisimena S. Stanevičiaus pasakėčios „Arklys ir lokys“ baigminė eilutė – „Man grandinės ant kaklo, tau pančiai paliko“. Tuo pat metu apsakymėlis kalba jam apie tai, kaip sunku žmogui ryžtis emigruot. Panašių, gal mažiau pasisekusių tikrovės ir fantazijos elementų samplaikų buvo ir kituose rinkinio apsakymėliuose („Spangio mirtis“) ir to pakako, kad Šavelis nusipelnytų „modernisto“, „eksperimentinio rašytojo“ titulą.

Visiškai sutinkant su pažiūra, kad rašytojui leistinos ir net būtinos kai kurios regimosios tikrovės deformacijos, visvien tenka pažymėti, kad Šavelio „konstruktyvizme“ jautėsi kažkas cerebralinio, knygiško. Kad jam trūko dramatiškos jėgos, kuri transformuotų ir pateisintų jo realybės percepciją, pakylėdama ją į hiperrealizmo lygį, kokį aptinkam, sakysim, S.T. Kondroto kūryboj.

Kaip bebūtų, naujausia Šavelio knyga *Amžinoji šviesa* ženklina naują tarpsnį jo raidoje. Savo techniška sandara ši knyga visai panaši į *Paparčio šešėlyje* . Ją irgi sudaro viena apysaka ir keturi trumpesni apsakymėliai. Bet savo vidiniu tūriu ši knyga dar hermetiškesnė. Šiuokart sukimosi literatūriškumo gardelyje arba operavimo tuo, ką amerikiečiai vadina „Shaggy Dog Stories“, ypatingai daug. Tarsi tie apsakymėliai būtų rašyti, kaip John Barth novelės, sofistikuotai intelektualų sėbrijai, mėgstančiai galvosūkius. Kas be ko, padėtį komplikuoja dar ir tai, kad ne vieną apsakymą, pradėtą publicistiniu, feljetoniniu (suprask: humoristiniu) stilium, pakeičia nuošliaužos į trivialų buitiškumą. Užtat neretai iš *Amžinosios šviesos* puslapių tvoksteli „deja vu“. Stalinizmo eros „klasikų“ B. Dauguviečio *Žaldokynės* ar Ievos Simonaitytės *Pikčiurnienės* atrūgomis. O tačiau sunku būtų palaikyti *Amžinąją šviesą* kokia nors tų „šedevrų“ parodija.

Kaip visi žinom, nėra gatavos formulės, kaip sukurti komišką charakterį, bet paprastai tokiais būna naivūs, patetiški, nelogiško mąstymo ekscentrikai. Šavelio pusiau karikatūrinės marionetės tų bruožų (išskyrus galbūt „Fabijoną“) neturi.

Tiesą sakant, nevisai lengva atpasakoti tų apsakymėlių turinį; nebent labai glaustai ir tai tikriausiai pasiklystant. Titulinėj apysakoj, sakysim, pasakojama, kaip laimingai senbernystėn žengiančiam Anicetui (kuriam visaip bando įtikti Valiulio Pranė) įsidaboja benamė atklydėlė Amilia. Nieko nelaukę, juodu susituokia. Tada Anicetui pamaži paaiški, kad tas beglobis padaras ir nugeria, ir šiaip dievažin ko ilgisi. Neužilgo Amilia sumeta skudurus krūvon su Putriūnų Zigmantu. Daug aprašinėjo, kaip Anicetas maukia „jerofėjičius“ (alų sumaišytą su degtine). Paskui, nelyginant tuose Vilniaus radijo stoties trukdymuose, įsimaišo kalba apie kažkokį „manijapą“, ėmusį pjaustyt sijas varpinėse, idant dribtų varpai. O Valiulio Pranė vis tebelaukia, kad grįžtų Anicetas protan ir namo.

Panašaus sukirpimo esama ir kitų apsakymėlių. Autorius nesivaržo sauvaliaut kaip tinkamas, kartais įsprausdamas apsakyman kokią ištrauką iš botanikos vadovėlio apie beržų atmainas. Visur perdėm operuojama mozaikine, trumpų scenelių, išmėtytų be suprantamesnio ryšio, technika. Nenuostabu, kad skaitytojui topteli mintis, kad čia atrėžus, ten pridėjus pora scenelių, niekas iš esmės nepasikeistų. Aiškiai čia įžvelgtinos nūdienės amerikiečių modernistinės prozos įsravos. Taip panašus čia nepaisymas chronologinės pasakojimo slinkties, siužetinės linijos, veikėjų kontūrų išryškinimo. Taip įsakmiai pabrėžiamas koliažinis principas. Taip kuždama skaitytojui, kad visais tais sudurstymais, epizodėlių konfigūracija autorius nori išreikšti žmogaus pasimetimą, nudvankimą moderniojo pasaulio chaose. Tai Šaveliui, deja, pavyksta tik iš dalies. Jo vaizduojami žmonės yra tikrai gyvenimo sumalti padarai. Bet visvien skaitytojo atmintyje išlieka blankaus jaukalo įspūdis. Faktinai vos dvi novelės giliau įsimena, neskaitant tos vyraujančios nykulio nuotaikos.

„Fabijone“, nors ir pradėtam jumoreskos registre, esama natūralesnės slinkties; pavaizdavimo, kaip nelaukto akstino poveikyje to personažo gyvenimas radikaliai pasikeičia. Bent užsikerta. Nors Šavelis ir pagaili atskleisti, iš kur Fabijonui atėjo užgaida nusidangint į kažkokį įsivaizduotą Taj Mahal'išką mauzoliejų, vis vien šiame apsakyme esama originalios fabulos. Kaip sakytų italai *Si non e vero, e bene trevato* (nors ir netiesa, tai bent gerai išgalvota).

Dar svaigesnį, bet lėčiau į kraują pereinantį ironijos, širdgėlos, nostalgijos ir humoro kokteilį skaitytojas aptinka novelėj „Pasimatymas“, vaizduojančioj pilkų kaimo žmonelių meilės avantiūrą, pasibaigiančią be jokio „grand finale“, nei šiaip, nei taip. Kaip tradicinio sukirpimo novelė, jinai be priekaišto. Kaip realaus gyvenimo iškarpa, ji ontologiškai autentiška. Bet vis dėlto ji negailestingai šalta..

Kituose apsakymuose žarijų žerplėjimo po pelenais pernelyg mažiau. Visumoj tai beletrizuotos korespondento apybraižos, vaizduojančios sovietijos kolchozų buitį. Aplanke tvirtinama, kad Rytų Aukštaitijos, bet išeivijos skaitytojui lengviau patikėti, kad tokia pat pitekantropų „sovietikų“ liaudis, galaižin ką gaikščiojančių pagirių kankynėse, gali rastis bet kur tarp Gudagojaus ir Vladivostoko. Dominuojančia gaida yra išdykybė, pasireiškianti nesibaigiančiomis gertynėmis. Kaip tik tąja primityvių asmenybių poetizacija Šavelio knyga labiausiai ir primena dauguvietines kaimo sienas. Tiesa, esama protarpiais trumpučių ir vaiskių gamtos aprašymų, gal kiek lokalizuojančių veiksmą geografinėj erdvėj, bet vėl paradoksalu, kad tie įtarpai pasimato kažkodėl dekoratyvia ornamentika, be kokios sąsajos.

Kaip ir dažnas šių dienų prozininkas, Šavelis bando mėtyt pėdas, nelokalizuodamas apsakymo laiko koordinatėse. Vien tik iš užuominos, kad paskutinis susišaudymas įvykęs prieš šešetą metų, galima apytikriai nustatyt, kad mums pasakojama apie dešimtmečiais trukusio visuotino sąstingio epochą. Tiesa, vienur užsimenama, kad bijodamas išvežimo Didysis Jonas paleidęs sau medžiokliniu į burną ir „ot durnius“, pridrabstęs „pilną ąžuolyną smegenų“. Kitur užsimenama apie dvesiančius dėl pašarų stokos arklius. Atseit dalykus, apie kuriuos rašė V. Jasukaitytė (*Po mūsų, nebus mūsų*) ir buvo užsiminęs Br. Radzevičius (*Priešaušrio vieškeliai*). Bet vis tai prasitarimai puse lūpų. Net ir pažintine prasme *Amžinoji šviesa* kažkaip neimponuoja. Pernelyg nuo jos dvelkia laboratorine vėsa. Nėra joje įprastinio jautrumo, užuojautos varguo-

liui kolūkiečiui, kurią, sakysim, aptinkam Br. Radzevičiaus *Priešaušrio vieškelių* dvitomyje. Neturi knyga nei panašaus spalvingumo personažų portretuose. Nors šiaip Šavelio dialogai gyvi, autentiški, papipirinti išradingom skatologinėm puošmenom. Nelaimė toji, kad visa tai skamba, kaip sakėm, tuo, kas matyta ir permatyta. Visi tie Šavelio mužikai – nepraustaburniai, durni ir laimingi, kai girti – pernelyg pažįstami, vodeviliniai, su savo pertarais, savo lyriniais dūmojimais ir kita atributika. Yra knygoje vienas tragiškas profilis – alkoholikė, pasimetėlė Amilia, bet ir tos nelaimėlės Šavelis, deja, nepaverčia įsimenančia, pilnakrauja figūra.

Nederėtų tačiau užmiršti, kad kai kuriems kritikams Šavelio bodėjimasis lengvai atpažįstamos tikrovės vaizdavimu, jo nepaisymas sukurti ryškius charakterius anaiptol nepasirodė prozininko nejėgos ar epigoniškumo įrodymu. Priešingai, jie (R. Šilbajoris, V. Kubilius) įžiūrėjo (bent ankstyvesnėj Šavelio prozoj) avangardizmo žymes, aiškindami, jog jis kuriąs savo apsakymus, nelyginant eilėraščius, kurie „pasaką daugiau, negu parašyta“. Kad tomis istorijų sanklodomis autorius atidengiąs skaitytojui savo kūrybiškosios tikrovės savastį ir kontūrus. Pasak R. Šilbajorio, toji poezijos ir prozos suartinimo pastanga esanti taip intensyvi, jog atrodo tarsi Šavelio prozoj „desperatiškai klaužytųsi po kambarį įtūžęs ir persigandęs žmogus, ieškodamas savo sielos“ (R. Šilbajoris, *Žodžiai ir prasmė. Literatūra šiandien Lietuvoj*, 1982)

Nebūtina sutikti su tokia dramatiškos sieloieškos prielaida, bet pridera pripažint Šaveliui eilę būdingų poetui sugebėjimų: stiliaus talpą, intuiciją pagaut žodžio spalvą, kalbos ritmiką. Neužginčijamai esama jo knygoj polėkio būti skrupulingai tiesiu, atviru ir lakonišku, atkuriant tuos Anicetus, iš kurių „liko tik skūra, rūra, ir guzikas“. Ta prasme *Amžinoji šviesa* iš tiesų labiau panaši į karštinės kliedėsy bėgančius pro akis vaizdus, negu į statišką, molbertinį darbą, perpiešiamą iš fotografijos.

Bet kaip tik todėl, kad esama to panašumo į judančius paveikslus, į „judes“, kaip sakytų amerikonai, grįžta atmintin viena svarbi, manding, rašytojo biografinė detalė. Šavelio esama vieno iš nedaugelio mūsų prozininkų, turinčių didelę kinematografinę patirtį. Iš tiesų, išėjęs dvimečius Aukštuosius kino scenaristų ir režisierių kursus Maskvoj, Šavelis apie dešimt metų darbavosi Lietuvos kino studijoje ir yra sukūręs eilę scenarijų televizijos filmams. Visai natūralu, atseit, kad toji kinematografinės stilistikos pažintis atsilieptų jo prozoj. Antra vertus, tai nūdieniška. Šimtai rašytojų, ypatingai Vidurio Europos valstybėse, šiandien rašo aiškiai dėbčiodami viena akim į savo romanų ar novelių ekranizacijos galimybes. Juk tai, rasit, vienintelė galimybė jų literatūroms išplaukti į tarptautinius vandenis.

Kas be ko, nesama vieningos nuomonės svarstant rašytojo santykį su kinematografija. Vieniems scenaristo ar kinininko darbas, tai paprasčiausia „staliorystė“ (John Irving). Mažiau linkusiems kišt galvas į smėlį, kaip, sakysim, Francois Truffaut (3), filmų menas tai kūrybinių rašytojo galių praplėtimas. Kinematografija esanti perduota į rankas žmonių, kurie dar prieš dešimtį metų būtų mieliau kūrę pjeses ar romanus. Kad, esame autorinės kinematografijos amžiuj, patvirtina ne vien Federico Fellini atvejis, bet gera dalim ir visa naujosios lenkų kinematografijos raida (Tadeusz Konwicki, Andrzej Wajda).(4) Labai įdomių minčių apie rašytojo ir kinininko amatų sąveiką, tarp kitko, yra pažėręs Gore Vidal. (5)

Įžvelgiant, kad rašydamas *Amžinąją šviesą* Šavelis buvo veikiamas kino studijose įsigytų įgūdžių, kad tai buvo jo skriptas autoriniam filmui (eventualiai perdirbama proceso eigoje), daug kas aptariamoj knygoj pasimato kiek skirtingoj šviesoj. Juk vienu iš kinematografinės technikos savitumų yra tai, kad scenarijus yra iš esmės naratyvinių sekų (sekvencijų) junginys, bet nebūtina, kad tarp tų trumpų celių būtų logiška sąsaja. Žiūrovas, jei nepatingi, be vargo susiranda tas jungtis, sugromuliuoja tuos peršokimus bei kitokius filmavimo rakursus. Visus „close-ups“, muzikos įtarpą. Visokį, sakykim, „šiaušalą“. Kiekvienu atveju, kurdamas filmą autorius nuolatos privalo atspėt, kokį efektą duos kiekviena tų celių. Galbūt tas R. Šavelio „režisūrinis užmojis“ skaitytojui nevisur atspėjamas, bet visur galima įžiūrėti jo montažinį principą operuoti trumputėm scenom, ieškoti jų didžiausio intensyvumo, kontrastinės sankirtos. Net ir tie gamtos vaizdų fragmentai, kurie buvo pasimatę skaitytojui ornamentiniu kamšalu, turi savo specifinę funkciją.

Žodžiu, pasitinkant *Amžinąją šviesą* kaip scenarijų autoriniam filmui (tokiam, kokiu buvo, sakysim Fellinio „Amarcord“), atseit kaip Rimanto Šavelio išsipažinimą, kokį nykulį ir pasibaisėjimą iššaukia jame Jonų Bežemių buities vaizdai, nesunku pripažint, kad toje vizijoje esama atvirybės ir net tam tikro groteskiško didingumo. Kaip užuomina į maldą už gyvus numirėlius, knygos pavadinimas tada pasimato visiškai vykusiu.

* * *

Nemažiau gėdulingą, o tačiau visiškai atitinkantį apysakos dvasią pavadinimą – „Šermenys“ – pasirinko savo knygai ir debiutuojanti rašytoja Vanda Juknaitė. Savo fragmentiškumu, mėsčiojimusi iš praeities į dabartį, į ateitį ir atgal, pagaliau operavimu sapnų įtarpais, šis tekstas atrodo kiek novatorišku, netgi primenančiu Šavelio *Amžinąją šviesą*. Nors, žinoma, užvis labiau to panašumo yra todėl, kad ir Juknaitės tekste yra ta pati slogi kaimo buitis, tik stebima iš moters taško. Padrikybės, jei ne modernizmo įsravu, įspūdį didina dar ir tai, kad autorė yra tariamai pasirinkusi kalbėti trečiuoju asmeniu, objektyvaus stebėtojo balsu. Tuo tarpu, kai tikrumoj susiduriama su užmaskuotu, kuone ištisiniu vidiniu monologu, kurį sudaro tragiškos buities perteikimas eilės paprastų kaimo moterėlių lūpomis. Tai irgi koliažas – palaužtų gyvenimų, ligų, nesantaikų, įvairiausių nelaimių, išgyventų nykstančio pasmerkto mirtkaimio gūdumoj.

Nuo pat pirmųjų romano scenų, kuriose senoji Pelagija sutalžo, nusiavusi batą, įkliuvusio į spąstus vanago galvą, kovos už būvį ir mirties vaizdai driekiasi kruvinu lataku per visą kūrinį. Vienur tai reginys, kaip užniurkoma šuns būdon įsirangiusi lapė, kitur gležno vaikelio mirtis ligoninėj, trečiur perkarėlių vaizdai vis toj pačioj siaubingoj ligoninėj. Ypatingai šiurpiu, perveriančiu kamertono skambtelėjimu, suteikiančiu toną visam Juknaitės romanui, yra paprastutė senosios Pelagijos frazė Balčiūnienei, kai jinai neranda atėjusi šeimininkės namuose: „ . . . Tavęs ieškojau . . . Apėjau namus – nėra, sakau, gal pasikorei“.

Taip toms moterims yra tapusios kasdieniniu reiškiniu savižudystės, pasikorimai, nusiligojimai, nusigėrimai į šipulius. Taip visa yra tapę kasdienybe, kaip normalios, priešmirtinių kaimo konvulsijų apraiškos. Tuo dramatišku apšvietimu V. Juknaitės romanas kažinkur nulėkęs nuo linksmaplaučių, kiauragerklių Šavelio vaikinų, šėliojančių su „šniūrinės“ kaušu rankose.

O tačiau nepakiltų ranka apkaltinti Juknaitės melodraminiais pertempimais ar spalvų sutirštinimu. Veikiau norėtųsi pasitikti ją kaip maloniai nustebinusį talentą. Sugebantį sukurti (panašiu išraiškumu kaip V. Jasukaitytė *Stebuklingoj patvorių žolėj*) giliai įsirėžiančius, reljefingus reginius. Taip pat kaip talentą, neprasikalstantį būdingomis debiutantui ydomis. Tenka pripažinti, kad autorei, pavyzdžiui, yra visai svetimas bet koks pamokslavimas ar pasinešimas į filosofavimą. Antra vertus, nėra jokių abejonių, kad autorė puikiai pažįsta vaizduojamąjį pasaulį. Ji pagauna žmonių kalbos ritmą, sugeba individualizuoti jų šneką, tvirtai valdo dialogą. Ir visa tai darydama, nesigraibo nuvalkiotų priemonių – pertarų, tarmybių, nešvankybių, frazeologizmų. Daugiausia sau leidžia retkarčiais įterpt liaudies dainų posmelį kitą . . . Žodžiu, jinai retu priemonių taupumu perteikia vieno Aukštaitijos kampelio etnografinės ir socialinės buities faktūrą, bet be jokio „sumojiseijevinimo“ ar nuobodaus buitiškumo. Beveik neįtikėtina, kad Juknaitės pavardė išliko per tiek laiko išeivijos skaitytojams negirdėta, nors faktinai autorė debiutavo prieš šešetą metų, savo novelių rinkiniu *Ugniaspalvės lapės* (1983). Kodėl neteko niekur aptikt jos pavardės, netgi tokiam leidinyje kaip, sakysim, *Dešimt klausimų rašytojams* (1986), kuriame primygtinai buvo prašoma išvardint daug žadančius debiutantus, liks paslaptyje. Kas žino, rasit „Šermenys“ bus tuo vienu iš nedaugelio „stalčinės“ literatūros tekstų, kurie taip sunkiai randami. Viena aišku, tiek savo šiltom, lyriškom intonacijom, tiek šiurpiom, dramatiškom vinjetėmis V. Juknaitė primena pačių brandžiausių mūsų prozininkų – R. Granausko. S.T. Kondroto, Br. Radzevičiaus, J. Apučio, V. Jasukaitytės – puslapius.

Ypatingai jos pagavos savitumas išryškėja romano pradžioje, kai Juknaitei tenka glaustai išsakyti, kokio titnaginio kietumo reikėjo jos herojėms, toms „raiboms ražienų kurapkėlėms“ (kaip taikliai pavadino St. Kašauskas tas paprastas kaimo moteris), kad jos pakeltų likimo bizūno kirčius. Stebėtinu susitvardymu, be jokio verksmingumo ar retorikos, Juknaitė prisimena, kaip imdavo dvokti miško brolių lavonai, pamesti miestelyje ant bruko, paskui, kaip tų žmonių vaikai būdavo nuteisiami Sibiran, nes veiksniam nerūpėjo ieškoti tikro kaltininko. Be to, kažkas laiku buvo juos aprūpinęs skerdiena. Ji prisimena, kaip krito dvėsinami arkliai, kaip moterys kėlė virvėmis karves, kad tos veršiuotųsi. Paskui kaip grįžo iš Sibiro paliegę ir suburiatėję kaimynai. Skaitytojas nesuabejoja, kad visa tai autorės išgyventa, kad tai klaikios jos vaikystės dalis, kaip kad buvo dalim jos pirmtakų, kalbėjusių apie tuos dalykus dar prieš atriedant Pertvakos bangai (Br. Radzevičius, J. Aputis, R. Kašauskas). Ir visvien stebina V. Juknaitės lakoniškumas, jos dovana piešti mįslingus žyniuonių portretus (Plytinės Savininkė), jos efektingas žaidimas kontrastais, kada vaiko naivi pagava statoma priešprieša košmarinei tikrovei. Štai, sakysim, vienas gabaliukas apie arklių marinimą, kurį yra vaizdavę ir kiti rašytojai, kaip V. Jasukaitytė (romane *Po mūsų, nebus mūsų*).

. . . Kai kuriuos arklius žiemą buvo išvarę iš tvarto pasimaitinti pačius. Jie slampinėdavo po kiemą, apuostydami kiekvieną arkliamėšlį, rinkdami šieno pakritas, žvengdami: belsdami kanopomis vydavosi einančią su naščiais Sėlenienę, kišdami snukius į vandens kibirus.

Vienas toks, apniktas gyvakarpių, muilo vandens išėsta galva, išdvėsė per Grabnyčias, palangėje su lašais. Vos gyvulys nustoja spardytis, per drėgną, sukritusį atodrėkio sniegą atstriuoksi varna.. Pastriuokom, pastriuokom, apsidairydama – vis artyn, sustoja prie arklio galvos, apsidairo ir kerta. Apsidairo ir kerta. Mildutė išeina į lauką.

Varna, kraipydama galvą, primerkusi juodas akutes, nenoromis straksi šalin. Didžiulė, tamsiai mėlyna arklio akis, liūdna, liūdna, su murksančia varnos snapo

(tęsinys sekančiame psl.)

MODERNIZMO . . .

(atkelta iš 5-to psl.)

išmušta skyle kruvinam stiklakūnyje. Mergaitė ištiesia link sužeistos akies pirščiuką ir pašnabždom sako:

„KIEKT! KIEKT!“

Panašiai nugludintuose gabalėliuose autorė išsako savo mergytės svajas, fantazijas pakilt ir nuskrist nuo piliakalnio, jos neaiškias baimes, ir tų miniatiūrų grakštumo gali pavydėt Juknaitei ne vienas Lietuvos prozininkas ar prozininkė.

Perdaug nesilaikydama chronologinės pasakojimo linijos (nors ir neprasikalsdama būdingu debiutantui visų smulkmenų išsipasakojimu), kaitaliodama „flash-back“ pagalba epizodėlius iš vaikystės dienų, gal kiek perkraudama tekstą impresionistiška gamtos vaizdų tapysena, Vanda Juknaitė sugeba išsakyti būdingą lietuviui dvasinį ryšį su gamta. Už vis labiau išreikšti drąsiai, sąžiningai ir jaudinančiai skaudžius jausmus, kuriuos išsaukia joje žūstančios, žemėtvarkininkų nutvarkytos gimtosios žemės vaizdai.

Antra vertus, jei esama romane staigių peršokimų, nutrūkstančių pasakojimo gijų, tai tie neįprastumai nėra dirbtini. Neateina iš autorės pretenzijos sublizgėt pasakojimo išradingumu, ar kokiu būtų ar nebūtų istorijų skaldymu. Priešingai, jeigu yra dar vienas dalykas, kuriuo Juknaitė stebina, tai kaip tik saiko nuovoka bei stiliaus brandumu. Visišku jo apvalymu nuo laikraštinių klišių ir nūn būdingos debiutantams „lyrinės“ gražiakalbės, taip varginančios pradedančiųjų (V. Papievis) prozoje.

Tiesa, pasitaiko retkarčiais ištęstumų pernelyg perslėgtuose autobiografiniu elementu puslapiuose. Romano Mildutę ištinka nelaimingi susižeidimai, ligos, peršalimai, kitaip sakant skausmingos viešnagės ligoninėse, kur vyrauja chaosas. Ligoninė yra išvis toji antroji didžioji scena, kurioj tęsias kaimo žmonių gyvenimai. Kita vertus, pasakotojos atmintyje yra įsirėžusios ir neužmirštamos laimingos akimirkos, kai vis dėlto tame grabu pasmirdusiam kaime būta ir prošvaisčių. Joninių laužų, kuriuos vėliau valdžios uždraus, braidymo po nendrynus, šienapjūčių, niekaip nepamirštamų valandų praleistų su pusiau nebyliu Čėsium, kurį viena tik Mildutė supranta. Dideliu Juknaitės talento privalumu yra tai, kad pavaizduodama tas vaikystės prisiminimų atovartas, jinai neleidžia sau jokio „Technicolor“. Kas dar labiau neįprasta – tai kad tie epizodėliai yra itin lakoniški, trumpi.

Nors savo romanu Vanda Juknaitė įsirikiuoja į tankokas mūsų kaimo vaizduotojų gretas, nėra jos kūrynyje nei buitinio susismulkinimo, nei afišavimosi neaiškiu ironizavimu, kurį aptinkam, sakysim S. Šaltenio ar R. Šavelio kūryboje. Jei naujame Šavelio rinkinyje leidos įžiūrėti nūdienės amerikiečių prozos apraiškos-minimalizmas, atmetimas tikrovės, laiko ar net personažo konvencijų, tai Juknaitės romanas mažiau novatoriškas. Ar, sakykim, jis „moderniškas“ kitais atžvilgiais.

Nestinga, kaip minėjome, veikale siurrealistinio pobūdžio įtarpų, košmariškų sapnų pavaizdavimo, kada:

Karusė kopia į kalną basa, vienmarškinė, palaidais rudais, kaip lapės plaukais, iš tolo šviečiančiomis žaliomis akimis. Rankose ji neša suvystytą Širvių mirusį berniuką.

. . . „KARUSE! šaukia per lauką gaudžiantis balsas“. KARUSE, jis nebegyvas!“

O Karusė, iškėlusi lietun vienmarškinį, pamėlusį berniuką, kopia į kalno viršukalnę ir skambiu progiesmiu nuo kalno atsako:

„VERK IR BŪSI GYVAS!“

Tokie sapnų srauto vaizdiniai paprastai vadinami siurrealizmo ar mažų mažiausiai „magiškojo realizmo“ apraiškomis ir, atvirai kalbant, skaitytoją jie vargina. Juknaitės atveju kiek kitaip. Nieko knygiško, literatūriško blogąja prasme jos sapnų atpasakojimuose nėra. Skaitytojas yra paruoštas tiems pasąmonės pasaulio atsivėrimams. Panašiai kaip Tolstojaus *Annoj Kareninoj* . Faktinai Mildutė matė ligoninėj kaip mirė Širvių berniukas. Taip pat tenai kliedėdama girdėjo grikšint smėlį vaškinio senio dantyse. Žodžiu, tiek vaizdai išjausti, natūraliai išplaukiantys ir juos panaudodama leitmotyvu, autorė spalvingai kuria romano koloritą.

Šia proga prisimena Gabriel Garcia Marquez, kurio „magiškasis realizmas“ neretai yra kai kurių intelektualų interpretuojamas pernelyg sofistikuotai. Duotam savo interview žurnalui *Paris Review* Garcia Marquez buvo žmones perspėjęs:

Mane visad pralinksmina tai, kad labiausia mane garbsto žmonės už vaizduotės lakumą tuo tarpu kai visoj mano kūryboj iš tikrųjų nėra nė vienos eilutės, kuri nesiremtų realybe. Problema yra toji, kad Karibų salų tikrovė yra panaši į patrakėliškiausios fantazijos išmonę. (6)

Visai nenustebtumėm, jei Juknaitės „Šermenys“ su savo neatvirutine, nefotogeniška buitim pasirodytų svetimtaučiui ar lietuviui nutautėliui „magiško realizmo“ kūriniu. Kaip pavadinsi, taip nepagadinsi. Svarbu, kad romano esama brandaus, meniškai išjausto. Pernelyg apstu jame vidinio, sakytumėm, biliūniško peršt ėjimo. Priminusi anksčiau, kad kaimas seniai jau primiršęs raudas ir kitus laidotuvių papročius, Juknaitė, sakysim puikiai sukuria to „nebylumo“ nužmogėjimo atmosferą:

Šermenyse niekas nerauda. Tyli giminės, tyli vaikai, tyli suėję ulyčios žmonės. Tarytumei ne žmogus, tarytumei gulėtų karste pati Mirtis. Amžina. Neišvengiama. Be kilmės, be tautybės. Beveidė.

Pažintine prasme, kaip antkapis specialistų nuniokotam, kai buvo melioracijų ir sodybviečių racionalaus pergrupavimo įsiūtis, Aukštaitijos kaimui, „Šermenys“ neužginčijamai giminingas R. Granausko *Gyvenimui po klevu*, nors čia ne taip pabrėžiami alkoholizmo padariniai. Ne vien abu kūriniai meistriškai atkuria prapultin patekusių sodžių reginius, kur „styro miškų obelys, apdžiūvusios, sulaukėjusios, kur kiemai pilni vešlios žolės, o namavietėj tarpsta dilgelės“, abu jie užbaigiami ta pačia nevilties gaida. „Šermenų“ senutė Balčiūnienė, išsikelianti gyvent pas sūnų ir deginanti lauže namų apyvokos reikmenis – rėčkas, seną radiją „Rodiną“ ir niekaip nesulaužomą duonkubilį, prisimena visą savo gyvenimą ir samprotauja, gėdindama save:

Ak, ką gi ji dabar mirusius iš kapų kelia? Vis tiek visa praėję, valdžios apvirto, žmonės susimaišė, po kuriuos kraštus išsikraustė, kas Amerikon, kas čia, kas bepadės?

Ironiška, bet ta nuovargio gaida, rezignacija, noras keliaut ten, „kur ramūs pabaigos ir nebūties namai“ beveik žodis žodin dažnai būna pakartojami Sibiro kankinių tekstuose, kaip, sakysim Ojaro Mednio (*Amžino įšalo žemėje*): (7)

O jei taip ir buvo, kam atvėrinėti senas žaizdas, kam gaivint atmintyje niūriuosius metus? . . . Ar aš turiu teisę dar vis gyventi juodaisiais praeities atsiminimais?

Verta šioj vieton neužmiršt tačiau, kad jei Mednis būgštauja būt nesuprastu, tai jo padėtis kitokia. Jisai prisimena stalininę represiją, fizinį žmonių naikinimą. Tuo tarpu Juknaitės personažas kalba apie nemažiau šiurpų Lietuvos moralinį naikinimą brežnevizmo laikais.

„VERK IR BŪSI GYVAS!“ – šaukia sapne Karusė, laikydama ant rankų mirusį vaikelį.

Sapnas sapnu, bet, kaip pastebėjau, ne vienam išeivijos intelektualų išvežimų Sibiran, partizaninių kovų, kolchozinimo siaubų, melioratorių piktadarysčių tema ima rodytis tuo negyvu kūdikiu tenykščių rašytojų glėbyje. Savigailos, mazochizmo sindromais, kurių tenykščiai tėvynainiai privalėtų kuo skubiausiai atsikratyt, semdamies stiprybės iš Vakarų. Jie vis dar čiulpnoja tą žinomą Susan Sonntag postulatą, kad bet koks eksperimentavimas formos srityje esąs vertesniu už eksperimentavimo nebuvimą. Kurioziška tačiau, kad kaip tik tuose palaimintuose Vakaruose nuolatos dejuojama, kad proza ir aplamai literatūra nusmukusi, nudvankusi formalistinio eksperimentavimo poveikyje ir užtat vis stipriau įsigalįs reportažinis romanas, vadinamoji New Journalism srovė. Esama netgi balsų, kad vienintelė proza verta literatūros vardo esanti Lotynų Amerikos kai kurių rašytojų kūryba ir disidentinių Sovietijos prozininkų raštija.

Bandant surast „Šermenim“ nišelę pasaulinės literatūros plotmėj, be abejo, artimiausia niša būtų New Journalism pakraipoje. Neužmirština tačiau, kad tiek Juknaitės romanas, tiek Granausko *Gyvenimas po klevu* yra rusų „derevenščikų“ (Fiodor Abramov, Boris Možajev, pagaliau vadinamasis Sibiro Faulkneris – Valentin Rasputin) mokyklos ataidžiais. Jie pirmi susidomėjo senosios kaimo kultūros negailestingu naikinimu, ekologinėm problemom ir t.t.

Ėmus tačiau lyginti „Šermenis“ su, sakysim, Valentino Rasputino *Pinigais Marijai* , bematant krinta į akis skirtumai. Pastarajame kūrinyje kur kas daugiau užglostymų, kaimo buities „suoperetinimo“ prasme negu Juknaitės ar net Šavelio atveju. Kita vertus, neužginčytina, kad Juknaitė nutyli luominių santykių buvimą kaime. Žodis „Jie“ beveik nepasigirsta tekste.

Tie dalykai, žinoma, lengvai paaiškinami tolydiniu cenzūros gniaužtų silpnėjimu. Nemažiau nusveria čia taip pat ir vidinio cenzoriaus rėksmingumas. Jo balsas dar ilgai bus tvirtas net ir dabar pasirodančiose knygose, kaip pavyzdžiui, liudija Dalios Urnevičiūtės apsakymas „Našlės rūtos“ 1989 m. pasirodžiusioj knygoj *Savaitė iš vidurio metų* . Bet yra ir kitas dalykas. Kaip prisimename, vienu metu buvo leista kalbėti laiškuose redakcijai apie „vietovių be ateities“ problemas. Tada *Pravdos* puslapiuose pasisakymų būta nemažai. Lietuviai, atrodytų, tuos dalykus pradėjo naršyti vėlokai. Kas apmaudžiau, – prašnekdami kartais literatūroj (S. Šaltenio *Riešutų duona*) debilišku cinizmu. Vis vardan to imantrumo, „modernizmo“, „sofistikacijos“.

Pilni humaniškumo Juknaitės ir Granausko kūriniai (kaip ir kai kurios J. Apučio novelės) būtų lyg ir atkirčiu tokiam „modernizmui“. Lyg pirmosiom kregždėm, skelbiančiom naujo mūsų prozos suklestėjimo pradžią, nes juose, nelyginant Veronikos skarelėj, atsimuša kruvinas vieno ilgo laikmečio veidas. Tačiau kas drįstų spėlioti, kiek toji tematika vilios jaunosios kartos rašytojus ir skaitytojus? Kaip pastebėjo V. Daunys: Atgimimas nėra subrandinęs, vien tik apnuoginęs tas asmenybes kurios pačios buvo subrendusios. Kai dėl skaitytojų pomėgių – neužmirškim, kad patį negailestingiausią kaltinimą visuomenei yra metęs Ričardas Gavelis:

Mes net literatūrinės savilaidos nesuorganizavom, tuo gėdingai atsilikę nuo daugumos aplinkinių tautų . . . Savilaidos nebuvo, nes TAUTA NEJUTO TOKIO POREIKIO. Štai kas baisu! (*Literatūra ir menas* , 1989 kovo 4).

Vytautas A. Jonynas

NAUDOTI ŠALTINIAI

1) Ričardas Gavelis, „Diletantų epocha ir asmenybės suverenitetas", *Literatūra ir menas*, 1989 bal.22;

Juozas Aputis „Kryžkelėje . . . " *Literatūra ir menas* 1989 bal. 29;

„Esame europiečiai – tokie ir būkime", Ričardą Gavelį kalbina Vytautas Rubavičius. *Literatūra ir menas*, 1989 kovo 4.

2) „Mums jau reikia tiesiog gyventi kartu", Pokalbis su poetu ir *Krantų* žurnalo redaktorium Vaidotu Dauniu. *Draugas*, 1989 spalio 21.

3) *Le Cinema selon Francois Truffaut* . Textes reunis par Anne Gillain. (Paris, Flammarion, 1988).

4) Boleslaw Michalek and Frank Turaj, *The Modern Cinema of Poland.* (Bloomington: Univ. of Indiana Press, 1988).

5) *Views From a Window* . Conversations with Gore Vidal. Edited by Robert Stanton (1988).

6) Doris Mayer, *Lives on Line. The Testimony of Contemporary Latin American Writers.* (Berkeley: Univ. of California, 1988).

7) *Amžino įšalo žemėje.* Sudarė Aldona Žemaitytė. (Vilnius: Vyturio leidykla, 1989).

atvirai kalbant

BLOGAI PALYDĖTA GERA KNYGA

Perskaitęs 1980 m. *Respublikos* nr. 43-46 Dalios Jazukevičiūtės recenziją „Išėjusieji sugrįžta", labai šiltai vertinančią Lietuvoje ką tik vienoje knygoje išleistus Mariaus Katiliškio romanus *Užuovėja* ir *Išėjusiems negrįšti*, prie progos paklausiau Čikagos priemiestyje, Lemonte gyvenančią rašytojo našlę ar ji jau tai skaitė.

– Net nežinojau, kad Mariaus romanai Lietuvoje jau išleisti, kai leidyklos neseniai atsiųstos sutartys dar nano nepasirašytos, – nustebusi atsakė Zina Katiliškienė.

Už poros mėnesių, kada šią gražiai „Vagos" išleistą knygą jau varčiau savo rankose, paskambino prie jos atsiradimo Čikagoje ir JAV daugiausia prisidėjęs mano bičiulis Liūtas Mockūnas:

– Nebus ponia Katiliškienė laiminga ir perskaičiusi Vito Areškos baigiamąjį straipsnį, nors jis gerokai ten ją pajaunino . . . Paklausyk:

Prasidėjo normalesnis ir žmoniškesnis gyvenimas. Netrukus jis susipažino su Nagių šeima – poetu Henriku Nagiu ir jo dukra Zinaida Nagyte (dabar žinoma poete Liūne Sutema), kuri vėliau tapo M. Katiliškio žmona (1949). Čia bendravo su literatūrą einančiais jaunuoliais – J. Blekaičiu, J. Kaupu, A. Nyka-Niliūnu. Su ekskursija pakeliauta po Prancūziją. Pagaliau M. Katiliškiui skiriama literatūros premija už novelių rinkinį „Prasilenkimo valanda", o neilgai trukus jam pavyksta išvykti į Jungtines Amerikos Valstijas. Poeto kunigo Leonardo Andriekaus rūpesčiu leidimą ir darbo garantijas atsiuntė pranciškonai. 1949 metų pabaigoje kartu su Nagių šeima (aštuoni žmonės) atsiduria Maine valstijoje ir pradeda dirbti senų baldų krautuvėlėje. Greitu laiku sutuoktiniai persikelia į Čikagą ir apsigyvena mažame palėpės kambarėlyje . . . (564-565 psl.; visur pabraukta cituojant).

Literatūros kritikas Vitas Areška, prieš pora metų viešėjęs JAV ir Čikagoje susipažinęs su poetu Henriku Nagiu bei jo seserimi Zina Katiliškiene, informaciją knygą užbaigiančiam straipsniui, atrodo, sėmėsi iš kiek anksčiau čia išleistos monografinės knygos *Išėjęs negrįžti* (1986), tačiau matyt nesuprato ką skaitė, nes straipsnį berašant viskas tiesiog nebeatpažįstamai pasikeitė. Vos ne kiekviename sakinyje paragrafo, kurio tik trečdalį viršuj pacitavau, yra klaidų arba skaitytoją klaidinančių teiginių. Gal dėl pajauninimo šiandien perdaug neįsižeis aprašomuoju metu gerai žinomas režisierius Jurgis Blekaitis (g. 1917), tada jau gydytojas ir premijuotas prozininkas Julius Kaupas (g. 1920) ar Lietuvoje literatūros studijas baigęs, o Freiburgo dailės institute prancūzų kalbą dėstęs poetas Alfonsas Nyka-Niliūnas (A. Čipkus, g. 1919); gal ir nėra klaidinga vien Vokietijos sienos pervažiavimas į kitoje Reino upės pusėje esantį Štrasburgą laikyti „pakeliavimu po Prancūziją", ar pačios pirmosios knygos premijavimą konstatuojantį sakinį pradėti žodžiu „Pagaliau", tartum to būtų buvę laukta ir tikėtasi ilgą laiką. Tačiau, darbo garantijas Mariui vis dėlto atsiuntė ne pranciškonai, o jo pirmosios, Lietuvoje likusios, žmonos giminės, suradę jam darbą baldų krautuvėlėje Brukline (ne Maine valstijoje), kur jis ir vedė Ziną Nagytę, abu apsigyveno palėpės kambarėlyje Woodhaven'e, N.Y. (ne Čikagoje), tik tada apsilankė pas žmonos tėvus Maine valstijoje, o dar vėliau persikėlė į Čikagą.. .Klaidų ir netikslumų pilni ir pirmieji trys puslapiai prieš jau cituotą paragrafą. Jos kartojasi ir toliau, biografinės dalies pabaigoje, tvirtinant, jog „1965 metais M. Katiliškis (...) pradėjo rašyti romaną „Pirmadienis Emeraldo gatvėje", kuris „taip ir liko nebaigtas." (566 psl.). Iš tikrųjų, šis romanas buvo pradėtas rašyti žymiai anksčiau ir buvo užbaigtas gerokai prieš rašytojo mirtį, tik iki šiol dar tebėra neišleistas.

Bandydamas M. Katiliškio biografiją atpasakoti savais žodžiais, V. Areška sujaukia įvykių chronologiją, netiksliai suvisuotina detales, pabrėžia mažiau būdingus jo charakterio bruožus, tikriesiems rašytojo norams likdamas gana nejautrus ar abejingas. Ar gi būtina primygtinai tvirtinti, kad *Išėjusiems negrįžti* yra autobiografinis romanas, jei pats rašytojas jau ir veikalo pratarmėje to „autobiografiškumo" taip kratosi? Ar reikėjo iš poros ilgų pašnekėsių ir keliasdešimties puslapių apybraižos išrinkti kelis karteliu ir sarkazmu nuspalvintus akivaizdžiai besikuklinančio rašytojo prasitarimus apie „neprofesionalumą", juos bandant paversti į kažkokį menkavertystės komplekso išpažinimą? Ar reikėjo M. Katiliškį be jokio pagrindo lyginti su tokiais rašytojais (M. Šolochovu, J. Baltušiu), kurie tiek savo gyvenimais, tiek pažiūromis jam yra labiausiai tolimi ar svetimi?

Atydžiau perskaičius M. Katiliškio biografiją, liečiančią V. Areškos straipsnio pirmąją dalį, praeina noras gilintis į daugiau puslapių užimantį kūrybos vertinimą ir bandyti jame atpainioti, kur čia išeivijos kritikų (monografijoje *Užuovėją* aptarusios Alinos Staknienės ar *Išėjusiems negrįžti* nagrinėjusių Vytauto A. Jonyno ir Broniaus Vaškelio), o kur paties V. Areškos mintys bei nuomonės. Ir čia akis užkliūva už daugelio, mano supratimu, visiškai nepagrįstų teigimų, k.a.: kad *Užuovėjoje* M. Katiliškis „nesukūrė atskirų portretų, personažų, indivdualybių" (570 psl.), o romane *Išėjusiems negrįžti* jis irgi vien „tapo kolektyvinį veidą" (572 psl.) žmonių, kuriems „išėjimas yra beprasmiškas" (571 psl.), ar „bėgimas nebuvo aiškiai suvoktas". Mano nuomonė šiuo atveju sutampa su šios skilties pradžioje minėtos D. Jazukevičiūtės, kuriai *Užuovėjoj* imponuoja „ryškūs tautiški charakteriai. (. . .) Rodos, pats pažinojai Vaitiškį, Dryžą, kitus novelių herojus, kurie ne klajoja žemėje, o tvirtai į ją įaugę, dirba tylom, pilni išdidžios paniekos visiems perėjūnams ir pranašams". D. Jazukevičiūtė teisingai aiškinasi ir „išeivijos žmonių pasitraukimo priežastis, jų nuotaikas, artėjančio bolševizmo siaubą", supranta, kad juos vijo „pasipriešinimo beprasmiškumas ir instinktas gyventi".

Vien V.A. Jonyno priskyrimas prie tų kritikų, kurie „kaltino M. Katiliškį už tai, kad jis pamiršo patriotizmą" (570 psl.), jo sarkastiškai panaudotą ir aiškiai nuduotą „jausmingumą" („Vytautas A. Jonynas iš pasipiktinimo sušuko: . . .) priimant už tikrą pinigą rodo, kaip „atydžiai" V. Areška tą monografiją skaitė . .

Kiekvienu atveju, parafrazuojant Clifordo Odets'o pjesės *Raketa į mėnulį* veikėjo žodžius, atrodo, jog tą baigiamąjį straipsnį parašė kolektyvas, nes vienas žmogus nebūtų galėjęs pridaryti tiek klaidų . . .

Reikėtų pagirti „Vagos" leidyklą, atvėrusią vartus „išėjusiems sugrįžti", bet vargu ar atleistinas perdėtas skubotumas, dėl kurio (iš įsibėgėjimo?) vis dar pažeidinėjamos autoriaus teisės, nebespėjant (šiais per visas užtvaras ir uždangas nesulaikomai plūstančios telefoninės ir telefaksinės informacijos laikais!) net atsiklausti ar bent painformuoti autoriaus teisėtų palikuonių, nenusiunčiant jiems net vieno egzemplioriaus 80,000 tiražu išleistos knygos . . .

Algirdas T. Antanaitis

man regis

BAIMĖ – NIEKŠYBĖS SKATINTOJA

Kazys Saja perspėjo: „Nereikia gąsdinti žmonių. Iš baimės žmonės tik niekšėja".

Nesu istorikas. Gal nesuklysiu tvirtindamas, jog XX amžius baimės nuolat kurstomu niekšiškumu prašoka bet kurį istorijos laikmetį. Tereikia tik paminėti Hitlerio, Stalino, Maocetungo sukurtas žmonių prievartavimo mašinerijas; jų įvykdyto blogio apimtis yra stulbinanti. O kiek prisidėjo mažesnių, anųjų žiaurumui tolygių despotų!

Visa tai aprašyta skaitlingose knygose. Vieną kitą paskaitome. Supurto šiurpūs prisiminimai. Bausmė be kaltės. Kančios amžino įšalo žemėje. Skaitome ir manome, jog viskas jau praeityje. O iš tiesų vergijos liūnas dar neperbristas. Grėsmingos niekšybės tvaikas dar tebetvyro mūsų planetoje. Smurtas tebegalioja. Antai, įžūlus okupantas, užuot prašęs atleidimo už padarytus nusikaltimus, ir šiandien terorizuodamas gąsdina lietuvius, latvius, estus.

* * *

„Baimė suklysti yra visų klaidų šaltinis" – rašė Jonas Mikelinskas.

Prisiminiau tai, neseniai prisiklausęs išsisukinėjimų speco prezidento Bush'o argumentų. Laikraštininkų prispirtas pasisakyti, ar žada pritaikyti bent minimalias sankcijas prieš sovietus, smurtaujančius Lietuvoje, jis griebėsi beisbolo išminties. Pacitavo garsaus beisbolisto Yogi Berra pasakymą: Niekad nedaryk neteisingos klaidos. Štai tokios neteisingos klaidos prezidentas nelinkęs padaryti. Būgštauja, kad Lietuvos respublikos teisinis pripažinimas, galįs sovietų imperijoje išjudinti

(tęsinys 9-me psl.)

KAI NEBAIGTA GIEMSĖ . . .

(POETO ANTANO GUSTAIČIO NETEKUS)

Net ir daugelis tų, kurie knygų neskaito ar poezijos nemėgsta, ar iš arčiau nėra matę nė vieno poeto, atsimins Antaną Gustaitį, scenoje skaitantį savo eilėraščius, kuriuos jis pats ir sugebėjo geriausiai interpretuoti. Mintyse stosis įsimintinas poeto paveikslas, su kiek aplyginta ar priplota „afro" stiliaus šukuosena, kiek surauktų antakių gaurais įrėmintame, iš padilbų mestame žvilgsnyje šokinėjančiais linksmais velniukais, lengva ironiška šypsena lūpų kampeliuose, sultingu, kiek kimstelėjusio atspalvio balsu . . . Ir bus nepaprastai sunku įsivaizuoti, kad jo nė tokio, nė kitokio jau niekada scenoje nematysim . . . Juo sunkiau man, jį dar taip neseniai mačiusiam apkasinėjantį gėles ir krūmus South Bostone nuosavo namo palangėse, vos keli žingsniai nuo Atlanto įlankos, išsirengusį, saulėj įdegusį, prakaituotu veidu, prie kūno prilipusiais marškiniais, pilną gyvybės ir jėgos . . .

Va, taip rodos ir girdi poetą ir bičiulį Antaną, besiskundžiantį ar bepriekaištaujantį tartum sau pačiam dar prieš dešimtį metų išsipranašautais žodžiais „Iš poeto pomirtinio bloknoto":

Rengies į dangų, o liūdnoka:
Jauti – kažko neatlikai.
Kepurę, laurus ir taboką
Šiukšlynan išgabens vaikai,
Bičiulių akys aprasos –
O jiems nepasakei tiesos . . .

Bet „rengtis į dangų" tai tikrai dar nereikėjo, ypač kada, kaip toje „Raudoje" dar liko „nebaigta giesmė, neatšvęsti darbai", ką tik juokavus su draugais, gegužės 13 juos savąja kūryba linksminus Amerikos Lietuvių tautinės sąjungos seime, o nepraėjus nė savaitei, gegužės 19, nė atsisveikinti nespėjus, jau suvisam . . .

O taip dar neseniai su Antanu čia Amerikoje, rodos ir susipažinom . . . Kada jis (gimęs 1907.III.12, Gustaičių km., Marijampolės apsk.) 1928-1932 m. Kauno Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių literatūrą, germanistiką ir pedagogiką, lygiagrečiai lankydamas ir Balio Sruogos teatro seminarą, buvau ką tik gimęs. Jeigu kada vėliau laikraščiuose skaičiau ar girdėjau Antano Gustaičio pavardę, jam vadovaujant naujai įkurtam Klaipėdos (1936-1939) ar redaktoriaujant Kauno (1939-1940) radiofonuose, tai pamačiau jį tik po karo Vokietijoje, pabėgėlių stovykloje, kur jis (kartu su rašytoju Pulgiu Andriušiu, poetais Bernardu Brazdžioniu ir Stasiu Santvaru) buvo dažnas literatūros vakarų svečias, publikos visada didžiai mėgtas ir aukštai vertintas.

Susipažinom jau Čikagoje, Marijos Aukštesniosios mokyklos scenos užkulisiuose, kai jis, atvažiavęs iš Bostono su tenykščio jo vadovauto dramos sambūrio pastatyta ir žmonos Aleksandros surežisuota Kazio Inčiūros drama „Vincas Kudirka", suplūkęs ir suprakaitavęs sustatinėjo ir kalė dekoracijas (tokia jau visų čionykščių teatro vadovų dalia!), o vakare pats vaidino šaunų rusų žandarą. Gerai todėl, kad ir Antano vaidybinis talentas buvo vėliau užfiksuotas jo virš dvidešimties metų vadovautos lituanistinės mokyklos mokinio Romo Šliažo diplominį darbą reprezentavusiame filme, susuktame pagal Jurgio Jankaus novelę „Velnio bala", kur Antanas Gustaitis vaidino pagrindinį (ir bene vienintelį) vaidmenį.

Su dramine kūryba ir teatru Antanas Gustaitis susirišo gana anksti, jau 1934 m. dail. S. Ušinskio įkurtam marijonečių teatrui parašydamas eiliuotą pjesę „Silvestras Dūdelė", vėliau – daugybę tekstų radijo vaidinimams, o pagaliau, savo mokytojo prof. B. Sruogos paskatintas, ir 5 veiksmų komediją „Slogučiai" (1937), sėkmingai Romualdo Juknevičiaus pastatytą Klaipėdos dramos teatre. Nepamiršo Antanas sceninio humoro nė išeivijoje, veik dvidešimtį metų pastoviai talkininkaudamas Antram kaimui (šiam vienetui specialiai sukurtos „nemistiškos misterijos" – ją vėliau aptarusio Mykolo Drungos pavadintos „šedevru . . . iš viso geriausia komedine pjese, išeivijoje kada nors parašyta" – vardu tartum simboliškai pavadindamas su jąja užbaigtą paskutinę knygą), kartu nepamiršdamas nė „rimtosios dramos", nuo dar Vokietijos stovyklose populiaraus vienaveiksmio „Sekminių vainiko" (1947) iki Čikagoje ir Bostone Dariaus Lapinsko pastatytos tragikomedijos „Mėnulio užtemimo" (1981).

Dar gimnazijoje išbandžius plunksną ir „rimtojoje poezijoje" („Pirmuosius Weltschmerz'o eilėraščius spausdinau *Aušrinėje* ir *Jaunime* . Paskui, aplinkybių verčiamas, visą savo „grynojo meno" turtą įmečiau į krosnį, drauge sudegindamas ir savo skaisčiausiąją jaunystės svajonę . . . ") Antano Gustaičio talentas plačiausiai atsiskleidė ir sužydėjo satyrinėje poezijoje, nors pirmąjį jos rinkinį *Anapus teisybės* (1956) paskelbė tik jau sulaukęs pusamžio ir visuotino pripažinimo. Neveltui jo literatūros vakarų bendražygis, rašytojas ir humoristas Pulgis Andriušis tos knygos pagynos žodyje tvirtino, kad „Ant. Gustaitis humoristinį eilėraštį ištraukė iš vulgarios, feljetoniškai banalios plotmės ir jį pakėlė į meninį aukštį". Tai pripažino ir išeiviškoji Lietuvių Rašytojų draugija, tada dar visų narių balsavimu premijuodama po dešimties metų išleistą antrąjį A. Gustaičio rinkinį *Ir atskrido juodas varnas* (1966).

Ir tame mažame ratelyje humoristų-satyrikų, kuriuos tačiau nedvejojant galima vadinti poetais, A. Gustaitis iškyla dėl savo sugebėjimo sujungti dvi iš esmės priešingas savybes: aštriai kandų sarkazmą ir grakščią eleganciją. Jo sąmojus lakus, rafinuotas, visada pakylantis virš bulvarinio lėkštumo, neretai siekiantis aforistinės gilumos. Muzikinis skambumas, tikslūs ritmai, parinkti rimai, rodo jo pagarbą žodžiui. Toji atranka ir saiko nuovoka įgalina jį keliais posmais nupiešti epinės apimties paveikslą.

Trečiasis rinkinys *Saulės šermenys* (1973) jau ir pačiu savo pavadinimu tartum signalizuoja besikeičiančią A. Gustaičio kūrybos nuotaiką, vis dažnėjančias elegiškas gaidas nuo įžanginės „Raudos" iki epiloginės „Paskutinės peticijos". Tas elegiškumas jau dominuoja abu paskutiniuosius rinkinius. O tačiau, nežiūrint deimantinio ar dar brandesnio amžiaus, poetas tebėra savo kūrybinio pajėgumo viršūnėse.

Yra sakoma, kad poetai yra visuomenės sąžinė. Juo labiau toks apibudinimas tiktų satyrikams. Patys šmaikščiausi A. Gustaičio posmai yra nukreipti ne vien į mūsų skaudulius, bet ir vadinamuosius veiksnius ir veikėjus, į vadus, kurių nė jų pačių žmonos nebeklauso, į jų dažnai jau beprasmiškus šūkaliojimus, veidmainystes, dvejopus standartus. Apsišaukusiems patriotams, ypač tiems, kurie tarėsi pakilę viršum bet kokios kritikos, šitokie posmai visai pagrįstai kėlė alergiją . . . Man dovanotoje knygoje *Ko liūdi, putinėli?* poetas įrašė:

Galbūt šios knygos neskaitysi:
Viens žodis rimtas, kits – juokai.
Tai tartumei kokia metisė,
Kurią nors moterim laikai,
Bet patrijotui – nežinia:
Ar ją paglostyti, ar ne?

Antanas Gustaitis vengė įkyraus pamokslavimo ar tiesioginio moralizavimo, kur reikia – patsai tapdamas tuo katalizatorium, aštriausius satyrinių strėlių smaigalius paskutinę minutę gabiai nukreipdamas į save, kaip tame susimąstyme „Prie didvyrio paveikslo":

Tai kur tave mačiau, iš dviejų sudarytą?
Tas pats ir skrybėlės apspjaudytas viršus . . .
Ak, veidrodžio stikle dar šiandien ankstų rytą!
Prakeiktasai dvyny, kaip gyvas panašus! . .

Lygiagrečiai su penktuoju A. Gustaičio rinkiniu *Pakelėje į pažadėtąją žemę* (1987, laimėjusiu Lietuvių Bendruomenės literatūros premiją) Lietuvoje buvo išleista jo satyros ir humoro rinktinė *Pasiglostymo palaima* . Poetas, atrodo, žinojo, kad čionykščių reorginių patriotų jis už tai nebus pagirtas; tai įrašė ir man dovanotame knygos egzemplioriuje: „Įteikdamas šį sulaužytos kovos drausmės dokumentą Paskutiniojo Teismo bylai, iš anksto prisipažįstu, kad esu kaltas". Poeto nuojauta pasitvirtino. Patriotinis teismas įvyko reorginės spaudos puslapiuose, o jo aidas nuskambėjo ir rimtesniuose laikraščiuose bei žurnaluose, ar organizacijų susirinkimuose. „Ar mūsų literatas turi teisę šaipytis iš dabartinių rusiškai sovietinio imperializmo aukų, atsidūrusių emigracijoje?" – rūsčiai paklausė poeto bendravardis „prokuroras" Antanas Musteikis rezistencinės minties ir politikos žurnalo *Į laisvę* puslapiuose (nr. 104, 1988), čia pat ir atsakydamas: „Yra vienas dalykas apgailestauti poeto dalią ir save patį paplakti sarkastiškais paguodos žodžiais, (. . .) bet visai kitas dalykas šaipytis iš kitų tėvynainių, kurie tremtyje ar emigracijoje pasireiškia kaip veikėjai – paliktos tėvynės patrijotai" . . . sprendimas: sutikimas leisti rinktinę spausdinti Lietuvoje poetą „pastatė ant šventvagio ribos"! . . Vargu ar prokurorus beįtikino poeto pasiteisinimas („Antano Gustaičio interview su savimi išeivio lovoje", 1989 kovo mėn. *Akiračiuose*), kuriame jis sakė:

– *Apie tokius mūsų taurius tautiečius aš neesu niekada prasitaręs ar parašęs nė pusės blogo žodžio. Bet šitokie asmenys yra tik mūsų išeivijos pyragų papuošiančios ir pagardinančios razinkos, o aš rašiau apie to pyrago perrūgusią tešlą, kurią sudaro nutautėliai, hipokritai, organizacijų kiršalai, savanaudžiai pilvūzai ir kiti panašūs juodi gaivalai, kurie čia įprasmina tiktai kiaulišką buvimą.*

Pasikalbėjimą palydėjusiame laiške redakcijai poetas rašė: „Man atrodo, kad visą tą brogą ant mano kepurės užmaišė tas, kuris labai pasipiktino, kad krikščionybės metų literatūros premija atiteko 'pagoniui', nes panašių priekaištų esu gavęs ir asmenišku laišku". Ką jis turėjo omeny iš konteksto nesunku nuspėti . . .

Dar 1974 m. paklaustas ar jis negalvoja aplankyti Lietuvą, Antanas Gustaitis atsakė:

–Būtų dar geriau, jeigu mūsų gyvenimas būtų taip susiklostęs, kad šiandien Lietuvoje mane klaustumėte, ar aš noriu aplankyti Ameriką? Kas mane sutiks nuvykusį? Paskutinį Aukštakalnio šunelį besigrumiantieji nušovė per karo veiksmus, kad garsiau nelotų savo atskiros nuomonės . . . O mano senieji draugai – vieni miega užsikloję žalia velėna, kiti – sugranitėję klūpo ant savo kapų kauburėlių ar išdidžiai stovi ant pjedestalų . . . Ką man šiandien gali pasakyti suakmenėjusiomis lūpomis net mano brangusis profesorius Balys Sruoga? Ir ką aš satyriko liežuviu galiu pasakyti gyviesiems, nepažeisdamas „šventumo“? (*Akiračiai* , nr. 4).

Dabar į Lietuvą jau sugrįš visa Tavo kūryba, Antanai! Ir . . . Tavo pelenai . . .

Algirdas Titus Antanaitis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Liudas Dovydėnas. *Sugrįžimas* . Novelės, parašytos svetur. Sudarytojas ir užsklandos autorius Vytautas Kazakevičius. Vilnius. *Vaga* . 1989. 280 psl.

Jonas Kutra. *Žvilgsnis praeitin* . Straipsnių rinkinys. Čikaga, 1990. 117 psl. Kaina 6 dol.

Leonas Sabaliūnas. *Lithuanian Social Democracy in Perspective 1893-1914* . Duke University Press. Durham, North Carolina, 1990. 205 psl. Kaina 29.95 dol.

Europa Megrablasa . (Europos pavergimas). Baltijos valstybių aneksijos istorija 1939-1989 dokumentų šviesoje. Sudarytojas Endre Bojtar. Knygoje pateikiama daug lietuviškos medžiagos, įskaitant slaptųjų protokolų tekstai, ištraukos iš gen. S. Raštikio atsiminimų, V. Krėvės pasakojimas apie pasikalbėjimą su V. Molotovu, medžiaga iš liūdymų sen. Kersteno Komitetui, ištraukos iš D. Grinkevičiūtės atsiminimų ir t.t. Išleido *Szabad Ter Kiado* . Budapest. 1989. 334 psl.

Endre Bojtar. *Litvan kalauz* . Lietuvos vadovas vengrų kalba. Pateikiama trumpa Lietuvos istorija. Duodama informacijos apie lietuvių vaizduojamąjį meną, architektūrą. Gausiai naudotasi lietuviškais šaltiniais (Lietuvos ir išeivijos). Išleido *Akadėmiai Kiado* . Budapest. 1990. 132 psl.

Arvydas Juozaitis. *Sąjūdis ir demokratija* . Autoriaus straipsnių, paskelbtų Lietuvos spaudoje 1988-89 m. rinkinys. Vilnius. Periodoka 1990. 105 psl.

MAN REGIS

(atkelta iš 7-to psl.)

antidemokratines jėgas: Gorbačiovas bus nuverstas, Rytų Europą vėl užgoš bolševikų armijos letena, vėl prasidės šaltasis karas.

Žodžiu, būgštauja vyras. Bijo nelemtai suklysti. Nenori apsispręsti Lietuvos laisvės naudai. Nerūpi jam akivaizdus faktas: Lietuva buvo brutaliai užgrobta. Visi Amerikos prezidentai nepripažino niekšiško Pabaltijo valstybių aneksavimo. Visi. Net ir jis pats.

Tačiau baimė suklysti stumia politikierių į niekšiškumo pateisinimą. Etikos akimis žiūrint, į nuodėmingą klaidą. Bush'as išsisukinėdamas teigia, jog per spartus Lietuvos nepriklausomybės atstatymas gali pakenkti pasaulio taikai. Tokie samprotavimai yra jovalas.

Nieko nepadarysi, tai valstybingumas, paremtas triušišku atsargumu. Kai kas sako – neryžtingumu. Anot Talmudo, trys dalykai yra geri, naudojant juos mažais kiekiais, bet itin blogi dideliais: meilė, druska ir neryžtingumas.

Tada, kai jau buvo numatyta, jog prezidentas pagaliau imsis šiokių tokių sankcijų, jis apsisprendė nieko nedaryti. Taip geriau Amerikai. Vienas komikas pasakė, jog Bush'as buvo pasiryžęs apriboti Baskin-Robbins ledų firmos biznį Maskvoje – leisti pardavinėti ne visus 31 skonio ledus, bet tik tris: vanilės, šokolado ir braškių. Ačiū Dievui, to atsisakyta, nes ar verta skriausti ledų mėgėjus.

* * *

Mūsų tautosakoje, šalia patarlės atsarga gėdos nedaro, yra ir labiau konkretesnė: su plikagalviu nesipešk, su meška nesigrumk. To, matyt, ir laikosi lietuvių bičiulis George Bush'as. Gorbačiovas yra plikas, nekantriai emocingas, o Rusija nuo senovės garsėja meškomis bei imtynininkais, tad rizika nemaža.

Sykį Union Plaza kazine susidūriau su savo linksmuoju teniso varžovu santamonikiečiu Robertu. Nediplomatiškai pasiteiravau: „O kur žmona?“ „Liko namuose. Turbūt pats nežinai, Gerdą kamuoja keista fobija. Vargšelė bijo, kad jos nesuareštuotų už gembliavimą“. Nustebau: „Las Vegas mieste?! Juokauji, Robertai. Juk čia tam nėra jokios rizikos“. „Savaime aišku, bet ji vis tiek įsitikinusi, kad gręsia pavojus būti suimtai. Negelbsti jokie argumentai. Todėl ir bastausi čia vienas“.

Šį linksmą epizodą prisiminęs, lyg ir noriu pateisinti prezidento Bush'o perdėtą atsargumą. Gal ir jis, kaip toji Roberto Gerda (iš tiesų simpatiška moteris) regi pavojų ten, kur jo visiškai nėra. Žmonių fobijų nesupaisysi. Amerikiečiai per pastarąjį dešimtmetį yra apsikrėtę visokių siaubingų filmų žiūrėjimu. Tai savisaugos nervų dirginimo metas. Savotiškai malonu baimintis dėl to, ko negali būti, ir ramių ramiausiai priimti kasdienį miesto nusikaltėlių ir agresyvių valstybių niekšiškumą kaip XX amžiaus neišvengiamybę.

Pr. Visvydas

ir taip, ir ne

BALTIŠKOJI VIENYBĖ

Gera buvo matyti didžiojoje pasulio spaudoje trijų Baltijos valstybių prezidentų – Estijos Arnoldo Ruutel'io, Latvijos Anatolio Gorbunovo ir Lietuvos Vytauto Landsbergio – nuotrauką šių metų gegužės 13 d. sekmadieninių laidų pirmuosiuose puslapiuose. Nežiūrint bjauraus grąsinimo iš Maskvos pusės, tie trys valstybės vyrai su šypsena veide spaudė vienas kitam ranką.

Gegužės 12-13 dienos savaitgalyje jie susitiko Taline atnaujinti Baltijos valstybių santarvę, kuri pirmą kartą buvo pasirašyta 1934 m. Rygoje. Tada pagrindinis jos tikslas buvo derinti tų valstybių užsienio ir gynybos politiką, ypač sąryšyje su vis agresyvėjančia hitlerinės Vokietijos laikysena. Dabartinės santarvės uždavinys – derinti pastangas nepriklausomybę įtvirtinant ir bandyti įtikinti Gorbačiovą, kad tas istorinis procesas negali būti sulaikytas, ir, svarbiausia, kad jis nėra nukreiptas prieš Sovietų Sąjungą, kaip ir anoji 1934 m. sutartis. Be to, toji trijų Baltijos valstybių santarvė eventualiai turėtų tarnauti viso Baltijos regiono ir gan greit viso Europos žemyno santarvei. Tik dėl to jai tiek daug dėmesio skyrė Europos ir net viso pasaulio komunikacijos priemonės.

Nebe pirmą kartą Baltijos valstybės ir visas Baltijos jūros baseinas tampa pasaulio dėmesio centru. Gal ir nebūtinai reikia tikėti žymaus danų rašytojo, Nobelio premijos laureato Jenseno (1873-1950) romane *Ilgoji kelionė* pareikšta mintimi, kad žmonijos istorija ir prasidėjo kažkur prie Baltijos jūros. Tačiau tikrai negalima netikėti tais Baltijos gintaro keliais į pačius tolimiausius kraštus. Senovės graikai, pavadindami gintarą elektronu, lyg nujautė, kad kada nors tuo vardu bus pavadintas vienas nuostabiausių moderniosios technologijos elementų.

Be abejo, ne dėl gintaro prasidėjo ir tęsiasi nuolatinė kova dėl Baltijos jūros užvaldymo. Lenkijos-Lietuvos karalius Zigmantas Augustas bene pirmasis aptarė to Baltijos jūros užviešpatavimo (*dominium maris Baltici*) tarptautinę reikšmę. Jau ir seniau vikingai ir normanai iš Skandinavijos, vėliau Hanzos miestų sąjunga iš Vokietijos bandė užvaldyti Baltiją. XVII amžiuje Švedijos karaliai panoro Baltijos jūros vardą pakeisti Švedijos jūros (*mare Suevicum*) vardu. Jiems pasipriešino Petras Didysis, pats prasikirtęs langą į Baltiją, taigi ir į Vakarų pasaulį.

Galbūt niekados Baltijos jūra nebuvo taip sujaudinusi visą pasaulį, kaip XIX a. pradžioje, kai Napoleonas užsigeidė apjungti visą Europos žemyną po savo galinga ranka. Tada tai ir rašė įtakingas britų metraštis *The Annual Register* : „Nuo 1807 m. pradžios visų akys nukrypo į Baltijos jūros baseiną. Čia dabar turėjo spręstis Europos likimas, kaip jis seniau buvo sprendžiamas ties Vidužemio jūra“. Įdomu, kad kovoje prieš Napoleono užmačias nemažą vaidmenį suvaidino jaunutės Amerikos prekybos laivynas. Apie tai esu plačiau rašęs savo studijoje *Napoleonas, Baltija, Amerika* , kurios nauja laida 20.000 tiražu neseniai pasirodė Vilniuje.

Tai tik keletas epizodų iš labai margos Baltijos ir aplink ją gyvenančių tautų praeities. Paskutiniai bandymai užvaldyti Baltijos jūrą susiję su 1939 m. rugpjūčio 23 d. Hitlerio-Stalino paktu. Turbūt istorijos analuose būtų sunku rasti kitą tokį šlykštų, tokį klastingą ir tokį suktą dokumentą. Hitleris tuo paktu siekė Baltijos jūrą paversti vokiečių jūra (*mare Germanicum*), Stalinas – rusų arba sovietų jūra (*mare Russicum* arba *mare Sovieticum*). Nei vienam jų nepasisekė, nors Stalinas, tuo paktu pasirėmęs, okupavo ir jėga prijungė Baltijos valstybes prie Sovietų imperijos.

Kas šiandien vyksta Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje, tėra tik sugrįžimas į senąsias Baltijos ir aplink ją gyvenančių tautų tradicijas. Trijų prezidentų susitikimas Taline ir jų vienybės deklaracija tėra tik pirmas žingsnis į visų Baltijos valstybių solidarumą, arba tą daugingą vienovę, kurioje ras vietos ir slaviškas, ir germaniškas, ir skandinaviškas, ir ugrofiniškas, ir baltiškasis pradas. Reikia tikėtis, kad daugiau niekas nebandys Baltijos jūros paversti vieno žmogaus ar vienos tautos jūra, nes tai reikštų visų kitų tautų vergiją. Jūra reiškia laisvę ir pažangą, o ne vergiją. Neveltui Simonas Daukantas rašė: „Žemaičiai nenor nuo jūros atstot, kaip nuo lango šviesos“.

Tokia buvo Baltijos praeitis, dar šviesesnė bus jos ateitis. Dėl trijų Baltijos valstybių nepriklausomybės, man atrodo, labai teisingai pasakė naujasis Vengrijos prezidentas Arpadas Goncz: „Istoriniai procesai negali būti sustabdyti, jie gali būti tik sulėtinti“.

V. Trumpa

GRAŽI MONOGRAFIJA APIE DIDĮJĮ VARPININKĄ

Neseniai pasirodė Vydūno Jaunimo fondo lėšomis išleista Aleksandro Merkelio monografija *Didysis Varpininkas Vicas Kudirka* (Čikaga, 1989, 416 psl. Kaina nepažymėta). Tai jau trečia to paties autoriaus monografija, neskaitant dar 1931 m. išleistos greičiau studentiškos apybraižos *Du garsieji žemaičiai: S. Daukantas ir M. Valančius.* 1934 m. išėjo jo *Juozas Tumas-Vaižgantas* , kuri 1955 m. buvo perspausdinta Čikagoje (398 p.), o dabar 100,000 egzempliorių tiražu leidžiama Lietuvoje. 1964 m. Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjunga išleido stambią monografiją *Antanas Smetona* (740 p.). Tas pats Vydūno Jaunimo fondas leidžia ir ketvirtą A. Merkelio monografiją apie Vydūną. Taigi darbštusis mūsų biografas bus lygiai pasitarnavęs visoms keturioms Lietuvos provincijoms: Žemaitijai, aukštaičiams, suvalkiečiams ir mažlietuviams.

Nors, kaip matytis iš jo labai kruopščiai parengtos bibliografijos (382-396 psl.), labai daug kas rašė apie Didįjį Varpininką, tačiau iš tikrųjų tai tėra tik antroji pilna jo biografija. 1937 m. Julius Būtėnas išleido pirmąją, kurios antra, smarkiai praplėsta, laida greitai turėtų pasirodyti (o gal jau ir pasirodė?) Lietuvoje. Atskirai galbūt reikėtų paminėti nedidelę, bet labai talpią ir vertingą prof. Vytauto Kavolio studiją *Žmogaus genezė* , iš kurios A. Merkelis pasiskolino savo monografijai motto: „Vincas Kudirka yra tapęs lietuvių tautinio atgimimo simboliu todėl, kad savo asmenybėje jis buvo ryškiais bruožais sukaupęs svarbiausius šio atgimimo elementus, kad savo charakteryje jis jungė visa tai, kuo tauta norėjo būti, į ką įvairiausiomis kryptimis anuo laikotarpiu veržėsi".

Savaime suprantama, kodėl pastaruoju metu taip smarkiai pakilo susidomėjimas tuo didžiuoju varpininku Lietuvoje. Lietuvos Rašytojų draugijos leidžiamas žurnalas *Pergalė* nuo 1989 m. rudens įsivedė skyrių „Tėvynės varpai". Kaip žinia, toks skyrius ano meto *Varpe* galbūt labiausiai ir išgarsino dr. V. Kudirkos vardą. Labai nesistebėčiau, jeigu Lietuvoje būtų išleista ir ši A. Merkelio monografija ir jo veikalas apie prez. Antaną Smetoną, kurio vardas, kaip Nepriklausomos Lietuvos personifikacijos, taip pat labai populiarėja. Jau pasirodė istoriko A. Eidinto monografija apie Smetoną, o populiarusis laikraštis *Literatūra ir menas* , atrodo, nerado nieko tinkamesnio šių metų Vasario 16 d. proga, kaip paskelbti gana ilgą A. Smetonos prakalbą, kurią jis pasakė 1935 m. Tautininkų suvažiavime. Gal net truputį juokinga!

Ši A. Merkelio monografija šiek tiek skiriasi nuo ankstesniųjų tuo, kad ji labiau subeletristinta. Nemaža joje dialogų, plačių iškarpų iš paties Kudirkos ir kitų autorių atsiminimų ir raštų. Užtat juo įdomiau ir lengviau ji skaitosi. Gal tik reikėjo jos turinį suskaldyti į mažesnius skyrelius apie kiekvieną svarbesnį V. Kudirkos gyvenimo ir veiklos etapą. Dabar ji susideda tik iš 6 skyrių, kurių vienas („Varpui gaudžiant") užima net 133 puslapius.

Toje knygoje skaitytojas ras ne tik Kudirkos biografiją, gražiai pamargintą gausiomis iliustracijomis ir faksimilėmis, bet ir svarbiausias ano meto tautinio atgimimo problemas: kovą dėl lietuviškos spaudos, santykius su labai obskurantiška vietine rusų administracija, Kudirkos pažiūras į socializmą ir katalikų bažnyčią, ekonomines ir žemės ūkio problemas. Mykolas Riomeris kadaise *Varpo* laikotarpį pavadino vyriškuoju Lietuvos tautinio atgimimo amžiumi, jį priešpastatydamas *Aušros* romantizmui. Pats Kudirka *Aušros* laikotarpį vadino lirizmo amžiumi. Gaila, A. Merkelis nepasinaudojo šia puikia M. Riomerio monografija, kuri lenkų kalba pasirodė 1908 m., kurią kadaise prof. M. Biržiška su savo studentais bandė versti į lietuvių kalbą, bet kuri ir ligi šiol tebelaukia savo lietuviškos laidos.

Kas labiausiai stebina skaitant šį A. Merkelio veikalą, tai kiek vienas žmogus, dargi džiovos kankinamas, gali padaryti tik maždaug per vieną savo gyvenimo dešimtmetį. Jis ne tik redagavo ir daug rašė ano meto *Varpe* ir *Ūkininke* , bet taip pat kūrė ir vertė daugiausia didaktinius eilėraščius, harmonizavo savo ir liaudies dainas, parašė keletą puikių satyrų („Viršininkai", „Tilto atsiminimai"), išvertė visą eilę dramų (Asnyko, Šilerio, Bairono), vertė Marijos Radzevičiūtės apysaką „Szary proch" („Juodoji žemė"), kuri vėliau išėjo, man atrodo, tikslesniu „Žemės dulkių" pavadinimu. Garsioji kadaise Tėvynės Mylėtojų draugija Amerikoje ir J. Gabrys išleido 6 jo raštų tomus. Tačiau tai toli gražu neapima visos dr. V. Kudirkos kūrybos ir korespondencijos.

Žinant ano meto sąlygas, Didysis Varpininkas negalėjo būti labai plačiai žinomas. Turbūt teisingai jį pavaizdavo Kostas Ostrauskas savo trumputėje dramoje „Šaltkalvis". Tačiau jis turėjo nemažą būrį labai karštų gerbėjų, kurie tiesiog jį dievino. Tai liudija, pavyzdžiui, penkių ano meto šviesuolių (Gabrielės Petkevičaitės, dviejų Juškevičaičių nuo Pernaravos, Povilo Višinskio

1940 - TŲJŲ VASARA LIETUVOJE

Šį mėnesį sukanka lygiai 50 metų, kai Sovietų Sąjunga, pasirašiusi su hitlerine Vokietija slaptus Lenkijos ir Pabaltijo pasidalinimo protokolus, okupavo Lietuvą, Latviją ir Estiją. Okupacija netrukus virto aneksija – trijų Baltijos valstybių įjungimu į Sovietų Sąjungą.

Kaip šią tragediją pergyveno Lietuvos žmonės? Ką tuo metu jautė, kuo tikėjo, kuo nusivylė, kaip reagavo į politinius pasikeitimus krašto gyventojai? Tiems, kurie to laikotarpio nepergyveno, manome bus įdomūs žurnalisto Vlado Civinsko prisiminimai, kurių ištraukas pradedame spausdinti šiame numeryje.

1940 metų vasarą, kaip Lietuvos žinių korespondentas, V. Civinskas buvo Lietuvos okupavimo ir prijungimo prie Sovietų Sąjungos liudininkas. Per pirmąjį bolševikmetį jis dirbo Tarybų Lietuvos laikraščio pramonės skyriaus vedėju. Karui pasibaigus, 1945 metais, gyvendamas Heidelberge, V. Civinskas užrašė savo dar šviežius atsiminimus iš pirmojo bolševikmečio. Atsiminimai iki šiol niekur neskelbti.

Gyvendamas Čikagoje Civinskas įsteigė knygų leidyklą Terra ir jai vadovavo. Išleido žymesnes M. Katiliškio ir A. Škėmos knygas. Mirė Čikagoje 1987 metų liepos 10 d.

Dėkojame poniai Civinskienei už leidimą pasinaudoti vyro rankraščiais – Red.

NEŽINIOS IR NERIMO DIENOS

Bolševikai Lietuvos okupaciją pradėjo apgaulėmis. Pirmieji šios okupacijos žingsniai padaryti ne 1940 metų birželio 15 d. Žymiai anksčiau. Vilniaus ir jo apylinkių grąžinimas Lietuvai 1939 metų rudenį buvo viena pirmųjų apgaulių. Šį, paviršutiniškai žiūrint, kilnų bolševikų žestą lydėjo jų įgulų įvedimas Lietuvon ir išbarstymas Naujojoje Vilnioje, Alytuje, Gaižiūnuose ir kt. gyvybingai jautriose Lietuvai vietose, Paleckio vadovaujamose Maskvos agentų – komunistų demonstracijos, ištisus metus sustiprinta ir įgulų politrukų vadovaujama bolševikinė agitacija, kol galų gale gegužės ir birželio mėnesiais Maskva rado patogiausią laiką išprovokuoti konfliktą su Lietuva ir galutinai likviduoti krašto nepriklausomybę.

Progą bolševikų ultimatumui davė tariamas raudonarmiečio Butajevo dingimas, kurį bolševikai tuojau susiejo su Lietuvos vyriausybės domėjimusi Raudonąja armija ir jos paslaptimis. Ši bolševikų priekabė buvo vaikiškai nerimta ir neesminga, tačiau vyriausybė, norėdama parodyti kaimyniškai gerą valią Tarybų Sąjungai, įsakė atitinkamiems policijos organams surasti ir grąžinti Butajevą Naujosios Vilnios rusų įgulos viršininkui. Po kelių dienų policijai pavyko aptikti vienoje landynėje pas linksmo būdo moteris prisiglaudusį Butajevą ir jo draugą, du dezertyravusius raudonarmiečius, kurių pirmasis areštuojamas nusišovė. Butajevo lavonas buvo perduotas bolševikams, kurie maždaug po savaitės iš jo savižudybės sukūrė naujas istorijas apie jo nužudymą ir smurtą prieš jo draugą, o todėl suprantama, kad taip įžuliai fabrikuojami iš smulkmenų valstybinio masto dalykai vyriausybei leido labai lengvai spręsti, ko iš tikrųjų siekia Maskva, ultimatume Lietuvos vyriausybei tačiau tiek daug šnekėdama apie gerą kaimynišką valią. Kraštas buvo daugiau ar mažiau suklaidintas šitų manevrų, vienur kitur vyriausybei buvo mesta piktų priekaištų už žaidimą su ugnimi santykiuose su didžiuoju rytų kaimynu, tačiau nežiūrint to, ši Maskvos apgaulė yra viena iš apgaulių, paaiškėjusių pirmomis okupacijos valandomis. Ją išsiaiškinti žmonėms padėjo pirmiausia faktas, jog lygiai tuo pačiu metu bolševikų armijos buvo įvestos ir į Latviją ir Estiją, kurios tačiau neturėjo nei Butajevų, nei kitokių priekaištų už tariamą nedraugiškumą. Šiek tiek vėliau iš raudonarmiečių prasitarimų dar paaiškėjo, jog Raudonosios armijos dalys, skirtos Pabaltijo kraštų okupavimui, kovo mėnesio pradžioje priartėjo prie šitų kraštų sienų ir užėmė visas strategiškai svarbesnes pasienines pozicijas, kai tuo tarpu Vilniškė Butajevo istorija pradžią gavo tik gegužės mėnesio pabaigoje.

Iki valandos, kada per radiją buvo paskelbtas įsakymas Lietuvos kariuomenei netrukdyti į Lietuvą žygiuojančioms okupacinėms Tarybų Sąjungos karinėms pajėgoms, kraštas gyveno be nuojautos, jog tai paskutinės Lietuvos nepriklausomybės dienos ir valandos. Toli Vakaruose vyko karas, Prancūzija buvo susmukusi po minėtu SS smogiko batu, vokiečių ir bolševikų sustiprėjimas žadino visuose lietuviuose nerimą dėl ateinančių dienų, tačiau gyvenimas visur ėjo beveik visai normalia vaga, ir jei buvo gandų, tai tik apie galinčią iškilti Vokietijos, bet ne Tarybų Sąjungos agresiją. Bet birželio 15 d. popietiniai dienraščiai žymiai anksčiau pasiekė kai kurias artimesnes provincijos vietas, negu žinios apie bolševikų armijų pasijudinimą į Pabaltiją, todėl tik birželio 16 d. vietinė spauda galėjo šiek tiek aiškumo įlieti į įvykius, kurie iš labai šykščių radijo pranešimų visame krašte težadino tik gandus ir spėliojimus.

ir jauno medicinos studento Petro Avižonio) piligriminė kelionė į ano meto Lietuvos Šventąją žemę, į Kudirkos Naumiestį. Anot G. Petkevičaitės, Kudirka buvo tapęs lyg Lietuvos dvasiniu diktatoriumi. A. Merkelis plačiai aprašo tą kelionę, pasiremdamas Petkevičaitės ir Avižonio atsiminimais bei kitais dokumentais (240-250 psl.).

Gal dar labiau jaudinanti dr. V. Kudirkos pažintis su suomių rašytoja Maila Talvio, kuri tiesiog į ji įsimylėjo ir tapo jo slauge. 1895 m. vasarą ji su savo vyru, vėliau garsiu kalbininku, J. Mikkola lankėsi pas Plokščių Kriaučiūnus. Ten taip pat vasarojo jau gerokai džiovos apimtas dr. V. Kudirka. Nežiūrint to, ji savo vėliau parašytoje apysakoje „Varpas" Kudirką pavadino Panemunio ąžuolu. Ji ypač skaudžiai pergyveno jo areštą. Maila Talvio dėl Kudirkos ir dėl puikių Plokščių apylinkės liaudies dainininkių pamilo ir visą Lietuvą, ypač jos liaudies dainas, kurių koncertą ji surengė Suomijos sostinėje. Kudirka neliko jai skolingas, gražiai tą įvykį aprašydamas *Varpe* (186-196).

Iš to, kaip V. Kudirka reagavo į 1893 m. vadinamas Kražių skerdynes, galima aiškia matyti, kad kai kieno pastangos paversti jį katalikų bažnyčios priešu, neturi jokio pagrindo. Jo reakcija buvo daug smarkesnė negu ano meto katalikiško laikraščio *Apžvalga* . Popiežius Leonas XIII, nenorėdamas gadinti santykių su caru Aleksandru III, nepasmerkė Kražių skerdynių, o jaunas Seinų seminarijos klierikas P. Bučys bandė jį teisinti diplomatiniais sumetimais. V. Kudirka savo Tėvynės varpuose tada tiesiog drožė: „Man kražiečių kraujas brangesnis už Vatikano diplomatiją" (315 psl.).

Malonu, kad Aleksandras Merkelis, nors ir sulaukęs gražaus amžiaus (jis gimė 1907 m.), nelaužo savo plunksnos.

Vincas Trumpa

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO SENATAS ČIKAGOJE

Neseniai atkurtas Vytauto Didžiojo Universitetas (VDU) yra turbūt vienintelė pasaulyje aukštojo mokslo įstaiga, kurios pusė Senato narių gyvena užsienyje. Jau pernai buvo suplanuota gegužės mėnesį pirmąjį Senato susirinkimą surengti Lietuvoje. Bent dvidešimt užsienio senatorių buvo pasiryžę važiuoti į Kauną, iškilmingai įvesdinti naujai išrinktą rektorių ir pasisakyti universiteto organizacinės struktūros ir pagrindinių tikslų klausimais. Deja, blokada šiuos planus sumaišė, nes beveik visi užsieniečiai negavo vizų. Dėl to abiejų Senato dalių posėdžiai turėjo įvykti atskirai, tūkstančius mylių vienas nuo kito nutolę. Užsieniečiai susirinko Čikagoje, kur Jaunimo Centre vykusiuose posėdžiuose dalyvavo šešiolika narių iš JAV ir vienas iš Kanados.

Čikagos posėdžiai prasidėjo pranešimu, jog užsienyje balsavę nariai beveik vieningai Algirdą Avižienį išrinko rektoriumi. Po to buvo paskirti pirmininkai (V. Černius, V. Skrupskelytė ir J. Šmulkštys) ir priimta darbotvarkė. Pirmoji diena buvo pašvesta diskusijoms įvairiais su Universitetu surištais klausimais. Naujai išrinktas rektorius padarė plačią esamos Universitete padėties apžvalgą. Jis buvo papildytas Kauno Technikinio universiteto (buvusio Politechnikos instituto) dekano Rimanto Banevičiaus, pranešimu apie paskutinius įvykius Lietuvoje ir Kaune ir jų reikšmę tolimesniam VDU ir kitų lietuviškų aukštojo mokslo įstaigų plėtojimuisi. Apie situaciją Universitete dar pakomentavo ir Julius Šmulkštys, remdamasis savo dėstyto kurso Kaune patirtimi.

kalbėjo apie užsienio paramą VDU. Jie abu iškėlė visą eilę konkrečių pasiūlymų kaip išeivijos lietuviai gali padėti atkurtajam universitetui.

Liucija Baškauskaitė ir Bronius Vaškelis palietė ryšių tarp VDU ir užsienio universitetų klausimą, o Rimvydas Kalvaitis, Liucija Baškauskaitė ir Algirdas Avižienis padarė pranešimus apie pirmųjų akademinių laipsnių ir aukštųjų studijų (graduate) programas. Paskutinis darbotvarkės punktas buvo VDU struktūra ir statutas. Šiais klausimais pasisakė Bronius Vaškelis.

Antroji suvažiavimo diena buvo daugiausiai paskirta darbo grupių sesijoms bei diskusijoms vėl visiems susirinkus į bendrą posėdį. Iš esmės buvo trys grupės: organizacinės struktūros, mokslo disciplinų ir mokslinio personalo. Čia nebandysiu perduoti visų detalių apie darbo grupių pasiūlymus, kurie su tam tikrais pakeitimais buvo viso suvažiavimo priimti. Vienas iš priimtų pasiūlymų buvo įkurti socialinių mokslų fakultetą. Amerikoje jis yra atskiras nuo humanitarinių mokslų ir susideda iš sociologijos, psichologijos, politologijos, antropologijos ir kartais kitų disciplinų (pvz., kai kurie Amerikos universitetai dar vis istoriją priskiria socialinių mokslų fakultetui).

Kitas organizacinę struktūrą liečiantis suvažiavimo nutarimas buvo sujungti visas biznio programas kaip „marketing", „accounting", finansus, biznio administraciją ir ekonomiką į vieną fakultetą.

Mokslinių disciplinų grupė pristatė bendro

Feliksas Palubinskas ir Henris Dauderis išsamiai

(tęsinys sekančiame psl.)

Buvo šeštadienis, puiki beaužtančios vasaros diena. Ji tarytum įdeginta mano prisiminimuose. Tuomet gyvenau Marijampolėje, kur dėl savo politinių pažiūrų, ryškiai opozicingų tautininkų režimui, neturėjau sąlygų tvirčiau įsikibti į gyvenimą ir verčiausi bendradarbiavimu *Lietuvos žinioms* ir kt. laikraščiams iš provincijos. Dangus buvo giedras ir balkšvas, įkaitusiose vidudienio kaitroje gatvėse buvo apmiręs bet koks judėjimas. Atsimenu, su žmona grįžome išsimaudę iš upės, ėjome Petro Armino, paskui Civinsko gatve, įsukome į miesto sodą ir radijo pranešimų buvome sustabdyti prie bufetu paverstos sodo pavėsinės, prie kurios grūdosi keliasdešimt sode buvusių žmonių. Popietiniai laikraščiai jau buvo perskaityti, todėl nelaukiau jokių staigmenų, o vis dėlto baisus nujautimas sustingdė gyslose kraują po išgirstų žodžių:

– . . . kariuomenei įsakau vengti bet kokių incidentų su žygiuojančiomis Raudonosios armijos dalimis.

Radijas nutilo. Išgirstas pranešimas buvo nepilnas, tačiau labai reikšmingas. Klausiu vieną, paskui kitą žmogų, tačiau nei vienas nesuvokia, kas atsitiko. Radijas buvo užsuktas per vėlai, nei vienas iš klausiusių nebuvo išgirdęs pilno pranešimo, už tat ir jų žinios nieku neprašoko mano žinių. Iki sekančios transliacijos dar dvi valandos, tačiau tos valandos atrodė turėsiančios būti amžinybe.

Skubame namo, pakeliui perkamės kooperatyvo mėsinėje šiek tiek rytojaus dienai mėsos. Pardavėjas, jaunas simpatiškas vyrukas, sako, besišypsodamas, kaip visuomet:

– Girdėjote? Mūsų nepriklausomybė taip ir pasibaigė . . . Gimė su skausmais, o mirčiai užteko vieno generolo įsakymo . . .

Jo žodžiuose lengvas drebulys, balse nerimas ir įtūžimas.

– Ar jūs girdėjote visą pranešimą?

– Taip. Gen. Vitkauskas įsakė Lietuvos kariuomenei nesipriešinti bolševikams, kurie jau žygiuoja į kraštą.

Tokios buvo pirmosios žinios apie pradėtą krašto okupaciją. Jos buvo miglotos, nepilnos, be komentarų. Šiek tiek vėliau paaiškėjo, jog tos dienos popiečio valandomis bent iš kelių Lietuvos pasienio vietų bolševikų stiprios motorizuotos jėgos pajudėjo per sieną į Lietuvą, o tuo pačiu metu bolševikų įgulos, buvusios Gaižūnuose ir Naujojoj Vilnioj, užėmė Kauną ir Vilnių, iš karto užčiaupdamos lūpas lietuviškam žodžiui per Kauno ir Vilniaus radiofonus ir užgniaužd amos bent kokius mėginimus galimam pasipriešinimui. Per paskutinius keliolika metų kariuomenė kraštui buvo didžiausia našta, suryjanti mažiausia trečdalį viso valstybės biudžeto, tačiau pačiu lemiamu momentu ji ne tik pasirodė kraštui nereikalinga, bet net žalinga, galinti išprovokuoti bent kur vieną ar kitą susikirtimą su raudonarmiečiais. Apie 16 val. Kauno plentu, Kauno gatve ir plentu į Vilkaviškį pravažiavo pirmosios mašinos su pabėgėliais, sprunkančiais nuo bolševikų į Vokietiją. Jų buvo nedaug, visos jos rodė nervingo skubėjimo žymių ir vengė stabtelti Marijampolėje. Vienoje antroje mašinoje matėme vyriausybės žmonių, stambesnių tautininkų veikėjų, kelis žymesniuosius kapitalistus. Prie autobusų stoties rinkosi šimtai marijampoliečių, laukdami žinių iš Kauno, ir šios pirmosios pabėgėlių mašinos, prasisprausdamos pro susirinkusius, didino nervingas nuotaikas ir nerimą, versdamos žmones atsisakyti iliuzijų, jog rusų žygiavimas greičiausiai surištas ne su krašto okupacija, bet su įgulų sustiprinimu.

Visi autobusai iš Kauno vėluoja, o kartu su jais vėluoja ir žmonės, kurie galėtų parvežti bent nuotrupų iš kauniškių nuotaikų. Marijampoliečiai susigrupavę būreliais. Kiekviename būrelyje ginčų, kalbų, bet visos kalbos tos pačios. Tai spėliojimai, nerimas ir nervinimasis dėl rytdienos ateities, nuogastavimai dėl prarastos nepriklausomybės, o kartu vienur kitur priekaištai kariuomenei, jog ginklu neparodė bloševikams, jog tauta nenorinti geruoju kristi į jų glėbį ir prakeiksmas vyriausybei, jog taip ilgai slėpusi nuo krašto tikrąją dalykų būseną ir tuo pačiu neleidusi žmonėms apsispręsti, kaip elgtis okupacijos metu. Šių žmonių tarpe ir darbininkas, ir prekybininkas, ir inteligentas, galbūt, išskyrus tik žydus, šį kartą tyliau besilaikančius, negu paprastai. Gatvėje nei vieno tautininkų veikėjo, nei vieno aukštesnio valdininko. Nežiūrint to, jog kiekvienas iš šių žmonių, susirinkusių prie autobusų stoties gatvėje, susisielojęs daugiau, negu savo paties reikalais, iš jų lūpų išsprūsta per daug aštrių priekaištų tautininkams, kartais pareiškiamų net tokiais aštriais žodžiais, kaip:

– Na, ir gerai, – čia turėtų sekti keiksmažodis. – Teatsitinka, kaip turi atsitikti, bet šitie ponai tikrai nepasidžiaugs . . .

Čia kaip tik ir buvo pats skaudžiausias momentas, iki dabar jaudinantis prisiminimuose. Nevieningumas ir tarpusavė neapykanta, kuri pasireiškė Marijampolėje, lygiai taip pat buvo juntama ir visur Lietuvoje. Tautininkai savo diktatūrą grindė reikalu lietuviuose išauklėti lietuvį, mokantį būti tolerantingu, vieningu ir patriotu, tačiau, užsikonservavę trumparegiškame karjerizme, pasiekė kaip tik visai priešingų rezultatų. Per keturiolika režimo metų socialiniai klausimai liko nepajudinti. Bežystančiame kultūriniame gyvenime tautininkai davė tik nežymią dalelę to, ką jie privalėjo duoti. Beauklėdami šimtaprocentinius tautininkus iš mokyklinio jaunimo, jie užmarinavo šiuose žmonėse bet kokį demokratiškumo supratimą, bet kokią aiškesnę

(tęsinys sekančiame psl.)

VYTAUTO . . .

(atkelta iš 11-to psl.)

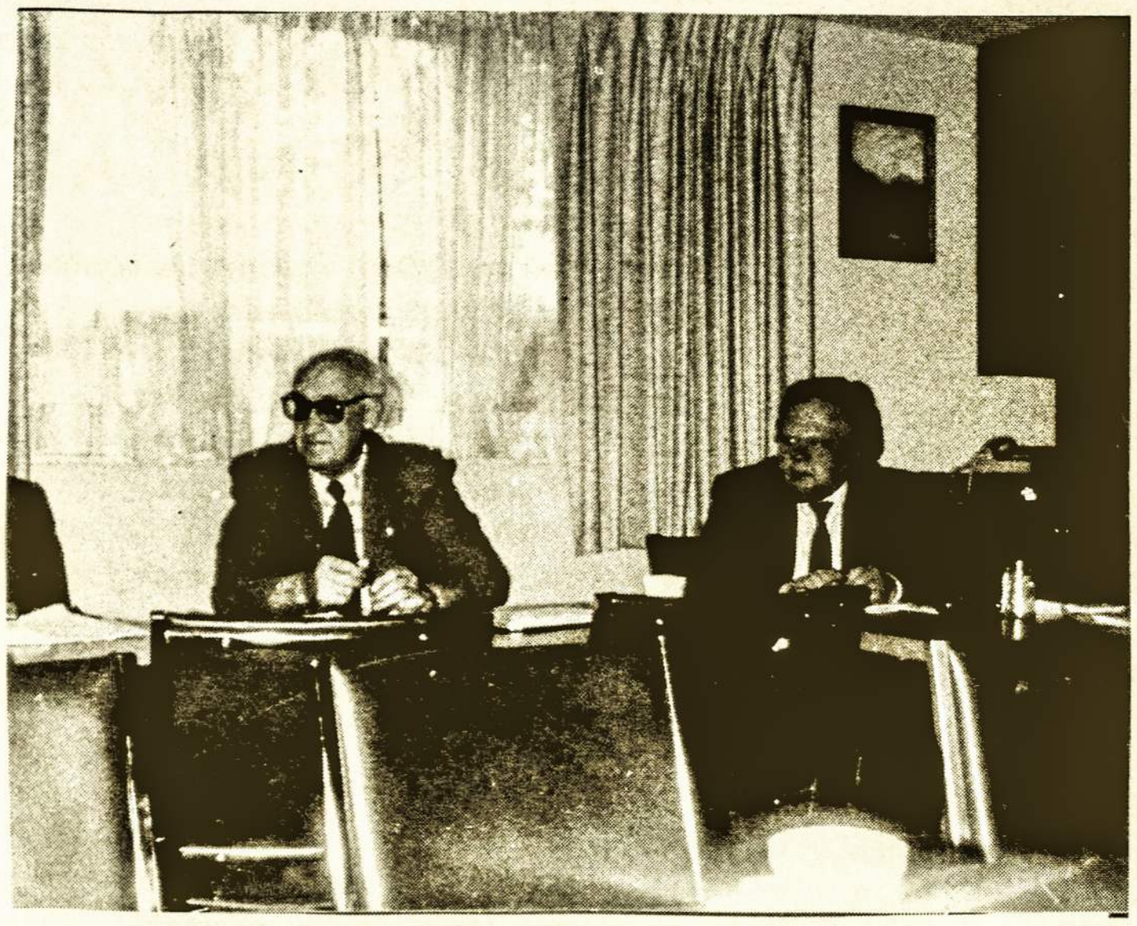
išsilavinimo programą, kurios pagrindai yra paimti iš Amerikos universitetų praktikos. Be to buvo sugestijonuota ir suvažiavimo priimta visa eilė rekomendacijų, liečiančių specifines disciplinas. Šie klausimai sukėlė daug diskusijų. Pavyzdžiui, buvo svarstoma kas – teologija ar religinės studijos – daugiau atitiktų VDU tikslus, jei pirmoji disciplina reikštų vienos religinės pažiūros studijavimą, o antroji suponuotų palyginamąjį metodą nagrinėjant įvairias religijas.

Dar vienas nemažai gvildentas klausimas buvo ar reiktų vystyti disciplinas, kurios, istorine prasme, nėra pagrindinės ir kurios, kaip lenkų ir žydų kultūrų studijos, egzistuoja kituose Lietuvos universitetuose.

Trečioji darbo grupė rekomendavo, kad su mokslininiu personalu surišti klausimai būtų, su tam tikromis išimtimis, sprendžiami ne valdžios ar net universiteto centrinės administracijos, o pačių mokslinio personalo narių. Pagal šį planą Universiteto administracija tiktai turėtų teisę katedrų/skyrių arba fakultetų sprendimus patvirtinti.

Ta pati grupė taip pat pasiūlė, kad VDU įvestų nuolatinio paskyrimo sistemą, kurioje nauji mokslinio personalo nariai, čia irgi su tam tikromis išimtimis, pradžioje gautų du trijų metų laikinus paskyrimus su privalomu metiniu atliekamų universiteto pareigų įvertinimu. Po šešių metų toks mokslinio personalo narys galėtų gauti nuolatinį paskyrimą, kurio tikslas būtų jam suteikti akademinę laisvę ir apsaugą nuo ideologinių, politinių, ekonominių, etninių, sektarinių ir kitų, nieko bendro su universiteto paskirtimi neturinčių spaudimų.

Pagaliau buvo rekomenduota, kad VDU mokslinio

VDU Senato posėdyje Čikagoje (iš kairės) : B. Vaškelis, A. Avižienis

personalo pareigos susidėtų iš dėstymo, mokslinių tyrinėjimų ir visuomeninės bei profesinės tarnybos, kurios paskirtis būtų ne tik ugdyti individo profesionalinį tobulėjimą, bet taip pat padėti beatsikuriančiai nepriklausomai valstybei.

Suvažiavime buvo daug kalbama ir apie užsieniečių vaidmenį VDU. Buvo nutarta, kad kai ši Senato dalis atskirai užsienyje susirenka, ji gali daryti tik rekomendacijas Senato plenumui ir universiteto administracijai. Su šia pažiūra visi suvažiavimo dalyviai sutiko.

Antrosios dienos vakare Senato nariai susitiko su JAV Lietuvių Bendruomenės vadovaujančiais asmenimis VDU paramos klausimais. Susitikimas įvyko draugiškoje ir pozityvioje atmosferoje ir niekam neliko abejonių, kad Bendruomenė, pagal išgales, padės atsikuriančiam Universitetui.

Trečiąją dieną buvo galutinai suformuluotos suvažiavimo rekomendacijos ir priimtas viešas pareiškimas, kritikuojąs Lietuvos blokadą ir jos pasėkoje sudarytas kliūtis visam Senatui susirinkti Kaune. Tą pačią dieną suvažiavimo dalyviai turėjo bendrą pokalbį su Čikagos visuomene. Čia buvo padaryti pranešimai apie dabartinę VDU padėtį ir suvažiavime atliktus darbus. Po pranešimų sekė diskusijos, kurių metu buvo pasiūlyti keli konkretūs ir naudingi pataisymai suvažiavimo priimtoms rekomendacijoms.

Baigiant reikia pasakyti, jog suvažiavimas nors ir negausus, tačiau jo dalyviams suteikė puikią progą pasisakyti visais rūpimais Universiteto klausimais ir padaryti eilę rekomendacijų, kurios bus vėliau viso Senato svarstomos. Užsienio senatoriams tai buvo pirma proga įvertinti ligšiolinį Universiteto darbą ir išreikšti savo nuomonę dėl jo tolimesnio vystymosi krypčių.

Julius Šmulkštys

LIETUVA 1940 . . .

(atkelta iš 11-to psl.)

politinę nuovoką, sumaišė šovinizmą su patriotizmu, ko pasėkose tik dalis jaunimo pajėgdavo susidaryti rimtesnę pasaulėžiūrą ir išvengdavo sugesti karjerizme. Karininkija, išauginta ir palaikoma iždo pinigais, ne tik pasirodė esanti nereikalinga, bet ir netinkama bet kokiam realiam darbui. Visi šie trūkumai ir šios sąmoningai daromos klaidos, tesiekiant tik režimo sustiprinimo, krašte buvo net per gerai jaučiamos, suprantamos ir išgyvenamos, o tat, suprantama, negalėjo vesti prie vieningumo stiprinimo krašte.

Ties autobusų stotim sutinku notarą Kučinską, mokytoją Pijų Natkevičių, matininką Sirutį. Visi šie žmonės seni pažįstami ir užkietėję opozicionieriai. Visų pirmasis klausimas, kas gi dabar bus iš Lietuvos. Iš Kauno grįžta advokatai Andrius ir Aleksandra Bulotai. Mes bandome juos užšnekinti, pasiteirauti jų naujienų, bet jie, tepasakę tik kelis žodžius, sėda į pirmą pasitaikiusį vežiką ir važiuoja namo. Su jais parvažiavo ir matininkas Jurgis Gūžys su žmona. Taip pat žmogus iš to pačio nemalonėje buvusio opozicininkų ratelio. Jis pasakoja, jog Kaunas užsigrūdęs bolševikų tankais, kurių pilnos visos gatvės. Nauji ir nauji bolševikų pulkai plūsta į Kauną, per Kauną vyksta į Žemaitijos pusę. Judėjimas tarp Kauno ir provincijos nesustabdytas. Mieste išlipinti didžiuliai plakatai, kuriuose piliečiai kviečiami dirbti savo darbą, likti savo vietose, visiems garantuojamas saugumas ir ramybė. Plakatuose pabrėžiami žodžiai, kad gyvenimas neturi iškrypti iš normalių vėžių, ir šis įsakymas esąs šventas ir žmonėms, ir pareigūnams. Raudonarmiečiai labai mandagūs. Įvairiose vietose Kaune jiems buvo suruoštos sveikinimo ir džiaugsmo demonstracijos, kuriose tačiau beveik vieni žydai ir tik vienas kitas lietuvis komunistas. Senoji vyriausybė pabėgusi į Vokietiją, pasilikęs tik vienas Merkys. Skučas ir Povilaitis, kurie Maskvos ypač kaltinami už priešiškumą bolševikams, suimti ir būsią perduoti Maskvai. Bolševikai tvirtina, jog jie nenori okupuoti Lietuvos, jie nepažeidžia Lietuvos nepriklausomybės, tik jie, siekdami gerų santykių su Lietuva ir savo saugumo, privalą Lietuvoje turėti mažiausia draugišką vyriausybę. Karinės pajėgos, kurios okupavo kraštą, krašte ir pasiliksiančios, tačiau Maskva tvirtinanti, jog politinė krašto padėtis ir suverenumas būsiąs nepažeistas. Pirmiausia Maskva pageidaujanti tokios vyriausybės, kurios sudėtyje būtų žmonės, per eilę metų įrodę nuoširdų draugiškumą Tarybų Sąjungai, o tuomet Maskva sutinkanti vėl kalbėtis su Lietuva, kaip valstybė su valstybe.

Gūžio žinios žadina šiek tiek vilčių, jog, galbūt, dar ne viskas prarasta. Mes susimetame jo bute, esančiame toje pačioje Kauno gatvėje netoli autobusų stoties. Ponia Gūžienė vaišina arbata, o prie arbatos, juo daugiau kalbamės, juo labiau aiškėja, jog viltys galinčios ir pasilikti viltimis. Gūžys toliau pasakoja, jog vis dėlto kauniškiai komunistai per drąsiai šūkauja už Maskvą ir per garsiai kolioja kapitalistinę Lietuvą, jog būtų galima manyti, kad jie neturi tikresnių apie Maskvos ketinimus žinių, negu tos, kurios platinamos tarp kauniškių. Jis kalbėjęs su vienu antru geriau informuotu kauniškiu, kurie taip pat tvirtina, kad visi šie Maskvos raminimai yra tiktai plepalai. Bulotai taip pat turi be abejo tikrų duomenų apie padėtį, kadangi autobuse jie jau neatpažinti. Iš socialdemokratų, kokiais jie skelbėsi ir buvo pažįstami visuomenėje, jie per kelias valandas pavirto entuziastingais komunistais, su kuriais nebuvo galima rasti bendros kalbos, norint išlikti bent savyje lietuviu.

Tarp šių gandų ir nuotaikų, parvežtų iš Kauno, nuskamba ir vienas antras pajuokavimas. Notaras Kučinskas paklausia, kas girdėti Kaune apie Justą Paleckį, liūdnai pagarsėjusį krašte sąryšyj su viena demonstracija pereitų metų rudenį, bet Gūžys prisipažįsta, jog jis apie Paleckį kaip tik nieko negirdėjęs. Žinoma, Paleckis nepasiliks dabar šešėlyje, kaip jis nepasilikdavo ir pirmiau. Jis mažiausia taps oficiozo redaktorium. J. Gūžys pajuokauja, jog dabar betrūksta, jog vidaus reikalų ministerių vietoj Skučo būtų patogiausia tapti Paleckiui, ir tat mums visiems iš tikrųjų sukelia juoką. Justą Paleckį pažįsta visi, kaip gerą žurnalistą, neblogai nugeriantį vyruką, gerą kalbėtoją mitinguose, tačiau kad jis su savo lengvabūdiškumu, nenuoseklumu ir nerimtumu tiktų kitur, kaip į oficiozo ar Eltos vyriausius redaktorius, atrodo net mintis esanti juokinga.

Visa šitai yra smulkmenos, bet jos būtinos priminti, kadangi be jų sunku atgaminti anų dienų nuotaikas lietuviuose, o be nuotaikų lieka neaiškus ir pats vaizdas.

Jau temo, kai grįžau namo. Gatvės tebebuvo pilnos žmonių. Dešimtys pažįstamų iš darbininkų, tarnautojų ir kaimynų tarpo stabdė beveik kiekviename žingsnyje ir prašė kokių nors žinių apie padėtį. Jų nuomone žurnalistui žinoti yra pareiga. Nerimas ir susirūpinimas ateitim buvo vienodai didelis visuose. Turtingas ir vargšas, amatininkas ir darbininkas, net žmonės, kuriuos pažinojau, kaip kominstus-simpatikus, šią rimtą valandą suprato, jog laisvė ir nepriklausomybė, jeigu ir tokiame režime, koks buvo tautininkų diktatūra, yra neįvertinamai dideli dalykai, kurie rizikinga išsimainyti į nežinią pavirtusias dienas.

ATVIRAS LAIŠKAS ČIKAGOS KARDINOLUI

JO EMINENCIJAI KARDINOLUI JOSEPH BERNARDIN, ČIKAGOS ARKIVYSKUPUI

Jūsų Eminencija,

Ačiū Jums už š.m. gegužės 4 d. laišką, kuriuo atsakėte į mano š.m. kovo 21 d. laišką šv. Jurgio bažnyčios reikalu. Atsakymą gavau tą pačią savaitę, kada iš Vatikano man atsiuntė Popiežiaus Jono-Pauliaus II ypatingo apaštalinio palaiminimo raštą už tikėjimo ir Bažnyčios gynimą.

Žinau, kad arkidiacezija Čikagoje uždaro daug bažnyčių ir jų parapijiečiai dėl to yra labai nepatenkinti. Labai nepatenkinti ir lietuviai dėl Jūsų sprendimo uždaryti Čikagoje pačią seniausią lietuvių bažnyčią – šv. Jurgio.

Kad Lemonte esanti neseniai įgyta, tačiau ne lietuvių statyta, koplyčia dabar gavo kai kurias parapijinės bažnyčios teises, nepateisina šv. Jurgio bažnyčios uždarymo.

Jums nusprendus neatšaukiamai panaikinti parapiją, dabar mes prašome Jūsų palikti šv. Jurgio bažnyčią nors kaip pastatą. Jeigu Jūs nenorite šios bažnyčios paskirti gretimos parapijos priklausomybei, labai prašome ją perduoti lietuviams, norintiems šią savo bažnyčią išsaugoti kaip protėvių pastatytą paminklą, kuris tuo pačiu metu yra paminklas visiems pirmiesiems Čikagos lietuviams, čia įsikūrusiems XIX amžiuje. Bažnyčia dar gerai stovi ir remontas nėra reikalingas.

Jums, tikriausiai, gerai yra žinoma, kad šv. Jurgio parapija Čikagoje buvo įkurta 1892 metais, t.y. tiktai 59 metus vėliau negu Čikagos miestas buvo įkurtas (1833 metais). Taigi, ir šiuo požiūriu šv. Jurgio bažnyčia turi ne tik architektūrinę-meninę, bet ir istorinę vertę. Manau, kad ir su tuo nesiskaityti negalima, kada visame kultūringame pasaulyje istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimui yra skiriamas didelis dėmesys.

Lietuvoje jau net komunistų partijos laikraštis *Tiesa* š.m. kovo 30 dieną su nuostaba rašė: „. . . Čikagoje lietuviai sukūrė 13 parapijų, pastatė tiek pat bažnyčių bei parapijinių pradžios mokyklų. Dabar lietuviškų parapijų likę mažiau negu pusė. (. . .) Šiemet bus uždaryta dar viena lietuviška parapija. Šį kartą – pati seniausia, pavadinta šv. Jurgio vardu . . . "

Ši žinia Lietuvoje sukėlė nuostabą, nes iki šiol buvo žinomi tik trys bažnyčių sunaikinimo atvejai: stichinė nelaimė, karas ir ateistinių komunistų brutali prievarta bei vandalizmas. Dar labiau juos stebina tai, kad tokiame laisvame krašte kaip Amerika, bažnyčių naikinimą kai kur vykdo pati vietinė bažnytinė valdžia, visai nesiskaitydama su tikinčiųjų nuomone, jų prašymais bei maldavimais.

O nepasitenkinimas ir net pasipiktinimas dėl šv. Jurgio bažnyčios uždarymo, iš tiesų, yra didelis. Šituo veiksmu lietuviams padaryta skriauda taps niekada neužgyjančia dvasine žaizda. O tai, aplamai gali turėti neigiamų pasekmių net žmonių prisirišimui prie Romos katalikų Bažnyčios. Jau ir dabar girdisi panašios kalbos. Šv. Jurgio parapijos tikintieji, protestuodami dėl jų bažnyčios uždarymo ir sumanymo net ją nugriauti, ketina boikotuoti gretimos parapijos bažnyčią ir jąja nesinaudoti. Kalbama ir tai, kad šv. Jurgio bažnyčios uždarymo pagrindinis iniciatorius buvo vienas Jūsų padėjėjas, kuris yra nusistatęs prieš lietuvius ir prieš visą tai, kas yra susiję su lietuviais. Dalinai tokias nuomones atspindi ir prie šio laiško pridėtas straipsnis, atspausdintas laikraštyje *Lietuvių balse* 8 nr. 1990 m.

Dar kartą visų lietuvių ir Lietuvos vardu prašau atšaukti savo nutarimą uždaryti šv. Jurgio bažnyčią. Lai ji pasilieka be parapijos kaip filija, išlaikoma pačių parapijiečių ir kitų, kurie siekia tos bažnyčios išsaugojimo. Jeigu Jūs to nenorite, atiduokite bažnyčios pastatą lietuvių dispozicijai, kurie tą pastatą saugos, globos ir pagarbiai jį naudos.

Ateityje Čikagoje darant pastangas katalikybę stiprinti ir jai sustiprėjus, šv. Jurgio bažnyčia vėl tarnaus žmonėms ir Dievui. Netikėti tokia ateities perspektyva, tai tas pats kaip abejoti Dievo buvimu ir jo malonėmis.

Dr. Vytautas B. Skuodis
Lietuvos tikinčiųjų teisių
gynimo komiteto narys

Post scriptum : Kadangi vyrauja nuomonė, jog šv. Jurgio bažnyčios išgelbėjimo reikalu rašomi laiškai Jūsų asmeniškai nepasiekia, šio laiško kopiją siunčiu Jums per Vatikaną.

Anksti ryte, tai buvo birželio 16 d., sekmadienis, išskubėjau į geležinkelio stotį, skubėdamas nutverti bent vieną rytinių laikraščių anksčiau, negu juos išsigrobsyts marijampoliečiai. Dar buvo mažiausia valanda iki traukinio iš Kauno atėjimo, tačiau stotyje buvo mažiausia keliasdešimt tokių pat atsargių kaip aš marijampoliečių. Jie ir čia buvo susimetę į būrelius, šnekučiavosi, dalijosi nuotaikomis ir naujienomis, ginčijosi. Vienas ir kitas iš pažįstamų, sutiktų geležinkelio stotyje, sakėsi naktį nesumerkę akių. Jie pasakojo, jog miestas nuėjęs gulti tiktai maždaug apie 1 val. nakties. Apie antrą valandą naktį Vytauto gatvėje, Basanavičiaus aikštėje ir kt. miesto vietose pakeliui į Vilkaviškį marijampoliečius iš miego pažadinęs kariuomenės maršas. Kareiviai pražygiavo be orkestrų, be dainų ir taip pat be kalbų, bet jų žingsniai ir gurguolių ratų bildesys vietomis trenksmu ryškėjo miegančiose gatvėse. Vietos įgulos viršininkas ir 9 pėst. pulko vadas genštabo pulk. Gaušas, nenorėdamas paklusti Lietuvos kariuomenės vado gen. Vitkausko įsakymui vengti bet kokių incidentų su Raudonąja armija, nusprendė pasukti Vokietijoje ir su visu pulko inventoriumi internuotis Rytprūsiuose. Šiam pulko vado sprendimui pritarė beveik visi pulko karininkai ir kareiviai. Anksti ryte, dar beveik nakties valandomis, pulkas buvo išrikiuotas rajone, ir visiems kariams, nenorintiems dalytis su pulku likimu, buvo pasiūlyta pasilikti kareivinėse ir sekantį rytą prisistatyti naujiems įgulos viršininkams. Pulkas iššygiavo dviem keliais Vilkaviškio-Vištyčio kryptimi, ir susirinkusieji geležinkelio stotyje žmonės manė, jog tuo metu jis esąs mažiausia prie sienos ar galbūt jau ir vokiečių pusėje.

Rytiniai laikraščiai dvelkė nauja dvasia. Visuose juose buvo platūs pranešimai apie Lietuvos vyriausybei įteiktą ultimatumą, apie Lietuvos vyriausybės blogą valią, sabatuojant gerus santykius su Tarybų Sąjunga, apie neišvengiamybę, privertusią bolševikus imtis priemonių užsitikrinti savo gyvybinius interesus tokiame krašte, kaip Lietuva, esančiame gyvybiškai svarbiame pasienyje. Laikraščiuose nebuvo nei žodžio, jog tokia pati okupacija vakar pradėta taip pat ir Latvijoje ir Estijoje. Plačiais straipsniais, paryškintais stambiomis antraštėmis ir pabraukimais, laikraščiai pranešė apie buv. prezidento Antano Smetonos ir jo vyriausybės pabėgimą, o taip pat, kad ministeris pirmininkas Merkys, laikinai perėmęs Lietuvos respublikos prezidento pareigas, dar neparodęs tiek geros valios ir Tarybų Sąjungos interesų supratimo, jog, nežiūrint visų prašymų iš Tarybų Sąjungos pasiuntinybės pusės galimai greičiau sudaryti draugišką Tarybų Sąjungai vyriausybę, nėra šiam reikalui pakvietęs žmonių, kurie turėtų nors kokių nuopelnų, kaip Tarybų Sąjungos bičiuliai. Taip pat iš šių rytinių laikraščių pirmą kartą sužinojome ir raudonarmiečio Butanovo istorijos bolševikišką versiją, o taipgi šie laikraščiai ir pabandė raminti visuomenės nuotaikas, aiškindami, jog šis bolševikų žestas yra posūkis Lietuvos politiniame gyvenime, bet jokiu būdu jis nereiškia Lietuvos nepriklausomybės pažeidimo, jog Tarybų Sąjunga ir toliau lieka Lietuvai ištikimu draugu ir globėju, pasiryžusiu saugoti lietuvių tautos laisvę nuo visų, kurie tik į ją kėsintūsi, kadangi abiejų kraštų – Tarybų Sąjungos ir Lietuvos interesai šiuo atžvilgiu visai tie patys.

Daug prirašyta ir tačiau nieko raminančio. Kiek suktos diplomatijos straipsnių ir pranešimų skiltyse, tiek rėkiančios antraštės, kaip: „Tautos 'vadas' pabėgo . . . ", „Griuvo kruvinasis Smetonos režimas" ir d. kitų panašių buvo aliarmuojantys spėjusiems šiek tiek europietiškos žurnalistikos etikos pažinti skaitytojams. Visi laikraščiai buvo perskaityti čia pat geležinkelio perone, ir jų žinių ir pranešimų komentarai pernešti į gatves ir į privačius butus. Retas kuris marijampoliečių galėjo ilgiau užtrukti namie, negu buvo reikalinga papusryčiauti ar papietauti. Iki vėlyvo popiečio gatvės ir miesto sodas buvo pilnos žmonių. Dabar buvo daug pasakojama apie Smetonos pabėgimą, vėl buvo keikiami tautininkai, šį kartą šimtai prakeiksmų krito Merkiui, nesiskubinančiam sudaryti naują vyriausybę, galinčią nuraminti sovietus ir vėl užtikrinti kraštui nepriklausomybę ir saugumą. Vakarykštis tužmastis ant kariuomenės, jog ji nesipriešindama sutiko bolševikus, šią dieną buvo jau užgiriamas, ir gen. Vitkauskas iš išdaviko pavirto toli numatančiu politiku, žinančiu, jog pasipriešinimas galįs duoti kraštui bereikalingų aukų, išprovakuoti karą, sudrumsti gerus kaimyninius abiejų kraštų santykius, po ko apie laisvę ir nepriklausomybę nei kalbėti. Taip pat dabar jau buvo visai griežtai pasisakoma prieš neklaužadas 9 pėst. pulko karininkus, drįsusius prieš kariuomenės vado valią pasukti į Vokietiją.

Nei vienas bolševikų tankas, nei vienas kareivis nesirodė mieste ar apylinkėse. Buvo gandų, kad pirmieji bolševikų daliniai buvę pasirodę prie Veiverių, bet vėl atgal sugrįžę Kaunan. Tie gandai iškėlė naujų spėliojimų, pavirtusių taip pat gandais, jog bolševikai Suvalkijon nesiųsią okupacinių dalinių, o šį kraštą iki Nemuno pagal susitarimą perduosią Vokietijai. Vėliau pasirodė, kad šiuose ganduose vis dėlto buvę daug teisybės, tačiau nei vienas gandonešių to nežinojo. Šis galimumas suskaldyti Lietuvą į dvi dalis, vieną pasiimant bolševikams, kitą vokiečiams, marijampoliečiams buvo baisesnis už bolševikų okupaciją, ir žymi dalis miestiečių nejuokais ėmė dairytis Kauno pusėn, laukdami turinčių pasirodyti bolševikų tankų.

(Tęsinys sekančiame numeryje)

NAUJASIS SAUGUMO VIRŠININKAS LIETUVOJE

Kai kalbėdamasis su Lietuvos žmonėmis užsimenu apie naujai Maskvos Lietuvai paskirtą Valstybinio saugumo komiteto (KGB) pirmininką Romualdą Marcinkų, jie jo adresu dažniausia paleidžia seriją rusiškų keiksmažodžių. Tačiau pasirodo, kad beveik niekas jo nepažįsta. Štai, *Gimtajame krašte* (1990 m., nr. 14) to laikraščio socialinių problemų redaktorius Vytautas Katilius skaitytojams skundžiasi, kad Saugumo pirmininkas neatsakąs į jo klausimus. Būdamas apsukrus žurnalistas, jis galėjo užlipti laiptais aukštyn, kur, virš *Gimtojo krašto* redakcijos, yra „Tėviškės" draugijos patalpos. Ten jis apie Romualdą Marcinkų rastų pakankamai informacijos. Mat Marcinkus, kaip buvęs tos draugijos vicepirmininkas bei jos kuratorius Maskvos „Rodinoje" (taigi jos faktinis šefas), „Tėviškei" yra gerai žinomas.Tai man patvirtino ir „Tėviškės" vicepirmininkas Algis Kusta, kai pernai gruodžio mėnesį lankiausi Vilniuje. Jis dar pridūrė, kad Marcinkaus kuravimo „Tėviškė" beveik nejaučia. Tikriausia Marcinkus tuo metu jau ruošėsi svarbesniam postui.

Mano pažintis su Romu – taip mes jį vadindavome _ prasidėjo 1979 metų vasarą Vokietijoje, kur tuo metu vyko ketvirtasis Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas (IV PLJK). Tuo pačiu metu„ pagal Vak. Vokietijos ir Sovietų Sąjungos jaunimo grupių pasikeitimo programą, po Vokietiją keliavo keliasdešimt jaunų Lietuvos žmonių. Taip sutapo, kad kai Koenigsteine vyko IV PLJK uždarymas, tuo pačiu metu Lietuvos jaunimo grupė buvo netoliese, Frankfurte.Apie tai tuomet rašiau *Akiračiuose* ir susilaukiau labai prieštaringų atsiliepimų. (Tada *Akiračiuose* galėdavai susilaukti ir reakcijos, o dabar mėnraščio laiškų skyrius pasidarė tik „pagyrų puodu".)

Lietuvių išeivijoje tuo metu vyravo santykiams su Lietuva nepalankios nuotaikos; nesiskyrė nuo kitų šiuo požiūriu ir IV PLJS kongreso vadovybė, todėl ryšiai su Lietuvos jaunimu neužsimezgė.Tačiau atsirado keliolika išeivijos „atskalūnų", kuriuos Lietuvos žmonės domino. Lietuvos jaunimo grupės programa rūpinosi vokiečiai; mes susitikdavome tik laisvalaikiu. Kadangi Frankfurte, netoli centrinės geležinkelio stoties, yra visai neblogas viešųjų namų kvartalas, tai ir ten pabuvojome. Lietuvos jaunimo grupės vadovas leido jiems pažiūrėti „minkštojo porno" filmą, o tai anais laikais iš Lietuvos atvykusiems žmonėms buvo jau šis tas. Ypač jauniems , iki 35 metų , taigi seksualiniai paties aktyviausio amžiaus žmonėms. Su Romu Marcinkim ir kitais ten aplakstėm keletą viešnamių. Tada ir paaiškėjo, kad jis paskirtas dirbti į Rytų Berlyną.

Daugiau ir išsamiau su Romu Marcinkum pabendrauti teko jam dirbant „Rodonos" šefu Rytų Berlyne. Vėliau, Pranui Sinkevičiui išvykus į Vilnių vicepirmininkauti „Tėviškėje", Marcinkus perėmė „Tėviškės" referento postą toje organizacijoje, kol pagaliau perėjo į „rimtą" darbą KGB. Tikrai, nors ir daug kas man įrodinėjo, iki šių metų pradžios netikėjau, kad Romas Marcinkus yra kagebistas. Maniau, kad tik pavaduotojai užsiima tokiu darbu, o įstaigų viršininkai lieka švarūs, tebūdami vien informatoriais. Be to, kaip dabar pagalvoju, ir visas jo elgesys neatitiko mano vaizduotėje susidarytam šnipo įvaizdžiui. Bet ką gi,– sensti ir mokaisi! O gal atčipino mane visos tos paskalos ir nesąmonės, kad ir aš, esą, dirbu ir Rytams, ir Vakarams.

Anuo metu bendrauti su Romu Marcinkum buvo labai prasminga, ypač gyvenantiems Vakarų Vokietijoje. Daugelis mūsų esame gimę Lietuvoje, o sovietų konsulatai tokiems tada neduodavo vizų, kol jiems neišaiškindavai, kur tu padėjei tą „sovietų pilietybę". O aiškinkis, kad nori, neturėdamas dokumentų. Romas Marcinkus padėdavo tuos kelionių keblumus išspręsti. Jam tarpininkaujant, sovietams priklausanti „Intourist Reisen" kelionių firma Vakarų Berlyne be jokių biurokratinių keblumų parūpindavo vizas ir patys uždirbdavo.

Romas Marcinkus gimė kaime, Šiaulių apskrityje, prieš 47 metus. Kurį laiką mokytojavo, dėstė matematiką, bet greitai pastebėjo, kad iš mokytojo algos šeimos neišlaikys. Benjaminas Gorbulskis man pasakojo, kad Marcinkus buvo ir geras dainininkas, galėjo net išgarsėti (kaip Paltinienė ar Rakauskaitė). Dainuodavo Gorbulskio specialiai jam parašytas dainas, bet saviveiklos ribų neperžengė, estrados profesionalu netapo. Pasitaikius progai, įstojo į diplomatų mokyklą Maskvoje (tą pačia, kurią ir J.Paleckis lankė). Padirbėjęs truputį Vilniaus „Tėviškėje", apsigyveno Maskvoje, o 1979 m. buvo paskirtas diplomatu į Rytų Berlyną. Dirbdamas Berlyne bendravo su lietuviais. Būdavo labai paslaugus; greitai orientuodavosi situacijoje, gan greitai ir tiksliai įvertindavo žmones. Mano susitikimai su juo praeidavo linksmoj nuotaikoj, be išgėrimų. Tuo metu jį labai vargindavo visokie skambučiai iš Lietuvos – tai iš Mininstrų tarybos, tai iš Centro komiteto. Nusenusiems funkcionieriams reikėdavo visokių medikamentų, kuriuos jis turėdavo parūpinti ir perduoti kasdien iš Rytų Berlyno į Vilnių važiuojančio traukinio palydovei. Užsienio valiutos tokiems reikalams Lietuvos funkcionieriai turėdavo.

Tų pačių funkcionierių savanaudiškumą jis patyrė vėliau, ir dėl to smarkiai pergyveno. Jam dirbant Berlyne, Kauno ligoninėje mirė jo motina. Kaune pirmuoju sekretoriumi tuo metu dirbo Rimaitis, kuris jam dažnai skambindavęs. Dabar Marcinkus paprašė jį parūpinti transportą motinos palaikams parvežti laidojimui į gimtąjį kaimą. Kaune Rimaitis jam paaiškino, kad negalįs padėti; tegul pasiskolina sunkvežimį iš kolūkio. Šio nemalonaus epizodo Marcinkus niekuomet nepamiršo. Laidotuvės buvo su visom lietuviškom krikščioniškom tradicijom. Ten dar gyvena žmonės, kartodavo Marcinkus.

Sveikas, Dogai! Kur buvai pradingęs? Jau antras mėnuo, kai tavęs niekur nematyt.

– Sveikutis, sveikutis! Visgi pasigedai, o maniau, kad nė nepastebėsi. Buvau, žinai, Lietuvoje.

– Na ir ką ten veikei?

– Stebėjau, kaip naujasis parlamentas dirba. Nepriklausomybės . . .

– Pačiame parlamente buvai?

– Ne. Per televiziją stebėjau.

Drausmės sargyboje

PRADINGĘ MILIJONAI

MARŠALIO PLANAS LIETUVAI

– Televiziją gali ir namuose žiūrėtį. Nėra reikalo aplink pasaulį trankytis.

– Televizija Lietuvoje dabar pagrindinis žinių šaltinis. Ten gali išgirsti tokių naujienų, kokių niekur kitur nerasi. Ypač „Atgimimo bangoje". Štai, pačią pirmą dieną, dar nė pailsėti po kelionės gerai nespėjęs, atsisuku televizorių ir išgirstu naujieną. Tokią, kokios tu ir dabar dar turbūt nesi girdėjęs.

– Na?

– Kad Amerika yra paruošusi savotišką Maršalio planą, kuris paskirtas specialiai Lietuvai; kad jau yra jam finansavimas; kad tik lieka paskelbti nepriklausomybę ir iš karto galėsime pasinaudoti ta parama . . .

– Maršalio planas tai yra. Tik jie, vargšai, atrodo blogai suprato. Ne Lietuvai jis skirtas, o Amerikos biudžetui. Taupymo ir paskolų bankelių nuostoliams padengti. Kai paleido reganistai vadžias . . . Tiek nuostolių Amerika per visą savo istoriją dar nėra turėjusi. Nebėra pinigų Lietuvai. Net Vengrijai ir tai vos 25 milijonus sukrapštė. Net sarmata!

Geriau sakyk, kas ten toje „Atgimimo bangoje" taip nusibangavo?

– Toje programoje dalyvavo Zigmas Vaišvila, Kazimiera Prunskienė, Linas Kojelis . . .

– Ne Kojelis, o turbūt Linas Medelis . . .

– Kojelis. Tas mūsiškis, iš Vašingtono. Jis ir pralinksmino visą Lietuvą su tuo Maršalio planu. Užtat Lietuva taip ir patikėjo. Juk jeigu sako JAV prezidento buvęs patarėjas, tai turbūt žino, ką kalba.

– Tai, sakai, patikėjo žmonės.

– Ir dar kaip! Geologai net naftos paieškas nutraukė, nežiūrint blokados. Nebėra kada gaišti su tais giluminiais gręžiniais. Reikia paviršiuje kasinėti. Juk broliai Amerikos lietuviai, atvežę ir paslėpę tuos Maršalio milijonus, negalėjo jų giliai užkasti . . .

– Be reikalo tik laiką gaišina. Tie Maršalio milijonai ne tokie jau dideli. Beveik viską jau išleido . . .

– Kas? Kaip?

– Irgi Amerikos lietuviai. Juk žinai, kam orkestras groja ? Tam, kas pinigus moka!

– Nieko nesuprantu.

– Kantrybės! Viską paaiškinsiu. Štai, gegužės gale Lietuvoje pasirodo storas, riebus *Pasaulio lietuvio* žurnalo spalio mėnesio numeris. Blokados sąlygomis, kada taip trūksta popieriaus, kada tenykščiai laikraščiai susitraukė į keturius mažo formatom puslapėlius. Ir dažai vandeniu atskiesti – vos gali išskaityti. O *Pasaulio lietuvis* išeina net 100.000 tiražu. Vien už popierių juodos rinkos kainomis kiek reikėjo užmokėti. O kur dar visos kitos išlaidos?!

– Gal išlaidas padengs prenumerata?

– Eik, jau eik! Pirks tau kas senas gazietas.

– O gal Pasaulio lietuvių bendruomenė išlaidas padengė?

– Tai kad ji pinigų neturi. Pernai to paties *Pasaulio lietuvio* ekstra numerį išleido, tai paskui pusę metų verkšleno, kad skaitytojai padėtų apmokėt skolas.

– Tai tu manai, kad čia iš to Maršalio plano pinigų?

– Nežinau. Spręsk pats. O dabar lik sveikas!

– Būk sveikas ir tu, Dogai! Iki kito karto.

Pasikalbu dabar su Vakarų Vokietijoje gyvenančiais tautiečiais, kurie pažinojo Romą Marcinkų. Niekas netiki, kad jis dabar KGB viršininkas Lietuvoje. Daugelis su tokiom pareigom asocijuoja kokį nors žmogžudį, o Marcinkus į tokį nepanašus. Taip, kaip ir jo bendrapavardis Paulius Marcinkus, apie kurio finansines machinacijas su Romu Marcinkum dažnai kalbėdavom, nepanašus į arkivyskupus.

Romas Šileris

laiškai

Akiračiai
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Ill. 60620

AR REIKALINGAS TAS VERKŠLENIMAS?

PLB Valdyba užsitraukė paskolą iš ALB Valdybos PASAULIO LIETUVIO specialios laidos išleidimui. Minėtoje laidoje prašoma į leidėjo kišenę atsiųsti 3 ar 5 dol. auką. Kodėl gi auką, o ne skolą? Skola ne „rona" – neužgis, sakydavo žmonės Lietuvoje.

Netrukus pasirodė spaudoje straipsniai – mandagios pylos nepaklusniems – skubiai atsiliepti ir įmesti auką į leidėjo kišenę. Kad mūsų kultūrininkų kišenės amžinai atviros aukoms, kaip parapijos bažnytėlės „skarbonka" – faktas. Tik kiek kebliau tuos doleraičius į tą kišenę įmesti. Juos reikia siųsti. Todėl prenumeratoriai laukė progos tą sumelę pridėti prie prenumeratos. Nejaugi mūsų visuomenininkai galvoja, kad visi skolininkai pasigrobę „kapitalą" išdūmė į Ameriką, kur tokie piniguočiai visuomet mielai laukiami.

Iš antros pusės žiūrint, labai gražiai kooperuoja „biednoji" PLB su turtingąja ALB. Taip sakant, kampininkė davė paskolą šeimininkei. Ar ne gražu, puiku ir sveikintina? Tik kyla klausimas dėl paskolos grąžinimo.

Žiūrint iš trečios pusės aiškėja, kad abi bendruomenės: PLB ir ALB sau kapitalą sumeškerioja toje pačioje „kūdroje". Tai koks skirtumas, kurios bendruomenės delne sutirps paskolos doleraičiai! . . .

Priedo – $30.00 čekis.

$25.00 skiriu *Pasaulio lietuvio* prenumeratai, o $ 5.00 tai verksnei ALB Valdybai. Pakvitavimas nereikalingas – taupykite.

Kazys Zara

Yucaipa, Ca.

Čia spausdinamą laišką jo autorius 1989 m. gegužės 22 d. pasiuntė Pasaulio lietuvio *redakcijai ir ištisus metus kantriai laukė, tikėdamas jo redakcijos, raginančios rašyti laiškus, nuoširdumu. Dabar apgailestauja, kad nepaminėjo P.L. nuopelnų, be kurių laiškui sunku išvysti dienos šviesą . . .*

BALSAS IŠ MINIOS

1990 m. balandžio mėn. *Akiračių* nr. 4 (218) A. Paulius savo pasisakyme „Kiek buvo klysta" tarp kitko rašo: „Jeigu buvo protestai ar demonstracijos prieš jų pasirodymus, tai manyčiau, kad tai buvo ne prieš pačius lietuvius o prieš jų „globėjus". Deja, pastarieji nepasirodydavo scenoje".

Prie to, kas pacituota, aš norėčiau keletą žodelių pridėti: jeigu jau kur ir buvo protestai ir demonstracijos prieš jų pasirodymus scenoje, buvo ir prieš tuos jų globėjus, kurie prieš jų pasirodymus scenoje, iš salių išnešdavo Lietuvos valstybines vėliavas, nuo sienų nukabinėdavo Lietuvos valstybės herbus – Vyčius ir t.t. Kad taip buvo, skaičiau laikraščiuose.

Petras Pagojus

Detroit, Mich.

KAIP LENGVIAUSIA IR PIGIAUSIA SIŲSTI KNYGAS Į LIETUVĄ?

Lituanistinos Tyrimo ir Studijų Centras Čikagoje nori pasidalinti su visuomene savo patirtimi siunčiant didesnes knygų siuntas į Lietuvą.

Atrodo, kad patogiausias ir pigiausias tam būdas yra pasinaudoti vad. „M-Bag Mail". Jo laikantis, pats JAV paštas nemokamai parūpina patogius medžiaginius maišus. Persiuntimo tarifas tada yra tik 72 centai už svarą. „M-Bag Mail" tinka siunčiant vienam adresatui nemažiau, kaip 15 svarų knygų ar kitų spausdinių. Visos siuntos svoris negali viršyti 66 svarų.

LTSC yra paruošęs smulkias instrukcijas (su formų pavyzdžiais) kaip šiuo siuntimo būdu gali pasinaudoti kiekvienas. Nurodymai bus mielai pasiųsti.

Kreiptis galima tel. 1-312-434-4545 arba paštu į Lithuanian Research and Studies Center, Inc., 5620 S. Claremont Avenue, Chicago, Il. 60636.

Arūnas Zailskas

LAIKYKITĖS IR TOLIAU

Jūsų mėnraštį reguliariai skaitau štai jau vienuolikti metai, nuo pat savo atvykimo Amerikon (1980 m. vasario mėn.). Tai bene vienintelis periodinis leidinys, kurio nė vienos eilutės nepraleidžiu neperskaitęs – ir kurio visada nekantriai laukiu. Džiaugiuos, kad ir man pačiam retkarčiais yra pavykę prisidėti vienu kitu pasisakymu, patekusiu į Jūsų leidinio puslapius.

Laikykitės ir toliau. Linkiu Jums daug, daug sėkmės!

Jūsų nuolatinis skaitytojas
Leonardas Gogelis
Čikaga

POKALBIS . . .

(Atkelta iš 16-to psl.)

bet ir mokėtų blaiviai žiūrėti į ateitį. Deja, dažniausia išeivijos spauda to uždavinio neatlieka, užtat ir jos lygis palaipsniui krenta. Daugelis laikraščių jau virsta eiliniais parapijinio pobūdžio biuleteniais.

Ir čia turime keistą reiškinį. Vadinamoji žurnalistų sąjunga priskaičiuoja arti 150 žurnalistų. Ir jei tie žurnalistai pagamina tokio žemo lygio spaudą, tai kiekvienas turi teisę suabejoti tų žurnalistų kredencialais. Parašyti ar nurašyti protokolinę kroniką dar nėra žurnalizmas. Tačiau mūsuose yra mada būti tuo, kuo neesi, užtat bendrame kultūriniame gyvenime ir pasitaiko tiek daug nuosmukio ženklų. Turi pinigų – gali išleisti knygą ar eilėraščių rinkinį ir pasidaryti rašytojas. Sudainuoji dainelę ir jau esi operos solistas ar solistė. Šauna tau į galvą mintis, kad esi filosofas – parašai ir išleidi filosofinį veikalą ir t.t.

Kokia mūsų spaudos ateitis? Nėra jokių ženklų, rodančių kad toji ateitis gerėtų. Laikraščių skaičius mažės ir išsilaikys tik tie, kurie mokės patraukti skaitytojus turiniu ir svarstomų problemų įvairumu. Daug kas pavyzdžiui, linksniuoja Kanadoje leidžiamus *Tėviškės žiburius* , kurie laikomi vienu iš geriausių savaitraščių. Arba daug kam patinka *Draugo* kultūrinis priedas. Arba, pagaliau *Akiračiai* . Iki šiol *Akiračių* skaitytojų šeima ne mažėja, bet palaipsniui didėja. Kodėl? Šie pavyzdžiai ir duoda geriausią atsakymą dėl mūsų spaudos ateities. Ir taip pat jie atsako į Jūsų iškeltą klausimą, apie mano požiūrį į išeivijos spaudą. □

..AKIRAČIŲ" VAJUS

Praeitų metų pradžioje kreipėmės į Akiračių rėmėjus, prašydami padėti mums įsigyti elektroninę spausdinimo techniką — kompiuterį ir prie jo prijungtą lazerinį spausdintuvą. Šie įrengimai jau nupirkti ir naudojami paruošiant mėnraštį spausdinimui. Tai ne tik padeda mums sutaupyti šiek tiek laiko, bet ir įgalina paįvairinti mėnraščio išvaizdą. Tačiau tam tikslui paskelbtas vajus kol kas atnešė tik maždaug pusę tos sumos, kurią išleidome pirkdami minėtą įrangą. Be to, norėtume įsigyti papildomų įrengimų, įgalinančių perkelti į kompiuterį vaizdinę informaciją, todėl parama mums dar labai reikalinga.

Į vajų vėl įsijungė šimtininkais:

1. V.J.Beržinskas	$100
2. Juozas Riauba	$100

Dar keli rėmėjai į vajų įsijungė mažesnėmis sumomis. Visiems jiems mūsų nuoširdus ačiū. Taip pat norime pažymėti, jog p. Beržinskas šimtine į mūsų vajų įsijungia jau antrą kartą.

Akiračių redakcija ir administracija.

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 Street, Chicago, Ill., 60629
PATRIA, 2646 W. 71st Street, Chicago, Ill., 60629
PARISH LIBRARY, 1465 De Seve St., Montreal, P.Q. H4E 2A8
SPAUDA, 10 John Street, Waterbury, Ct., 06702
S. PRAKAPAS, 49 Norseman Street, Toronto, Ont. M8Z 2P7
J. VAZNELIO prekybos namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., Chicago, Ill., 60629

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS / pratęsti prenumeratą

Vardas ir pavardė .....

Gatvė .....

Miestas ..... Valstybė ..... Zip .....

AKIRAČIAI
9425 So. Pleasant Ave.,
Chicago, Illinois 60620

Prenumerata $ 12.00
Auka $ .....
Pridedu čekį $ .....

POKALBIS SU ŽEMELIU

POKARIO VOKIETIJOS LIETUVIŲ SPAUDA

(Pabaiga. Pradžia praeitame *Akiračių* numeryje)

Kiekvienoje redakcijoj visuomet atsitinka įvairių nuotykių: ar tai su bendradarbiais, ar su skaitytojais, ar šiaip įdomūs įvykiai pastato redaktorių į netikėtas situacijas. Gal gali papasakoti ką nors iš savo patyrimo?

Įdomių situacijų pasitaiko kiekvienoje redakcijoje. Nebuvo išimtis ir *Minties* redakcija. Kad redaktorius nebūtų išvestas iš lygsvaros ar kontroversiniuose klausimuose nepamestų šalto proto, jis turi išmokti laikytis kelių pagrindinių taisyklių. Svarbiausioji – neskubėti reaguoti, palaukti, kol galėsi be emocijų daryti sprendimus. Aš, pavyzdžiui, visokius kontroversinius straipsnius ar piktus išpuolius prieš *Mintį* padėdavau savaitei kitai į stalčių. Antra – stengtis į įvairius kontroversinius klausimus žiūrėti iš plataus bendrų interesų akiračio, o ne iš siauro ideologinio, politinio ar asmeniško taško. Taip pat duoti pasisakyti priešingai pusei. Čia ir yra pagrindinis laikraščio uždavinys – formuoti galimai objektyvesnę skaitytojų nuomonę jiems rūpimais klausimais.

Noriu papasakoti keletą atsitikimų. Anuomet kartą į redakciją užėjo pilietis ir sako norįs asmeniškai kalbėtis su redaktorium. Išėjom į koridorių ir jis man pradeda pasakoti, kad *Mintyje* buvo paskelbtas maždaug tokio turinio skelbimas: vieną tautietį susituokusį su tautiete, sveikina ateitininkų būrelis. Tas pilietis man aiškina, jog minėta tautietė esanti jo žmona, o tautietis yra stovyklos kapelionas; jis pats esąs stovyklos komiteto pirmininkas.

Stovykloje kilęs triukšmas ir jis prašo mano pagelbos: ar negalėčiau tą skelbimą atšaukti. Aš jam paaiškinau, jog tą skelbimą galiu visuomet atšaukti, bet patariau to nedaryti, nes tada visose lietuvių stovyklose apie tą įvykį sužinos, o jeigu paliksime tą skelbimą neatšauktą, tai nemalonus įvykis pasiliks tik tos stovyklos ribose. Po ilgų derybų jis su mano pasiūlymu sutiko.

Kitas įdomus įvykis lietė masinius trėmimus Lietuvoje. Tuo laiku su Lietuva nebuvo ryšių – sovietinė cenzūra nepraleisdavo laiškų į Vakarus.

1947 m. gruodžio 28 d. Lietuvoje įvyko masinis lietuvių trėmimas į Sibirą. Tačiau mes apie tai sužinojom. Vienas pilietis kažkokiu būdu gavo iš Lietuvos laišką, kuriame buvo netiesiogiai užsiminta apie pašto ženklus. Kai jis atsargiai tuos pašto ženklus nuo voko nuėmė, rado užrašą: „Masiniai veža iš Lietuvos – gelbėkit". Tada 1948 m. vasario 28 d. pirmam puslapyje mes paskelbėm apie tą vežimą *Mintyje* .

1948 m. spalio 18 d. Šveicarijoje mirė Lietuvos pasiuntinys Šveicarijai ir Nepriklausomybės akto dalyvis dr. J. Šaulys. Toji dr. J. Šaulio mirtis man trumpam laikui buvo sukėlusi didelį galvosūkį. Tą žinią prieš pat laikraščio leidimą į redakciją atnešė *Minties* leidėjas J. Vasaitis. Jis girdėjęs per Šveicarijos radiją apie mūsų pasiuntinio mirtį, tačiau jo žinias, o dažniausia gandus aš priimdavau atsargiai ir pasinaudodavau tik tada, kai patikrindavau tų žinių autentiškumą.

Tuo laiku įvairiems gandams plisti buvo geriausia dirva, ypač tremtinių tarpe. Jei pvz., kas nors pamatė traukinį, pakrautą karine medžiaga – išvada: amerikiečiai traukia kariuomenę Rytų pusėn ir karas neišvengiamas. Vienu metu dėl tų gandų Kempteno stovykloje kilo tikra panika ir kai kurie pradėjo trauktis toliau į Vakarus. Tačiau dėl pasiuntinio mirties neturėjau galimybių tą žinią patikrinti; su Šveicarija dar nebuvo telefoninio ryšio, o laikraštis kitą dieną išeina ir reikia tuoj pat apsispręsti, paruošti nekrologą ir paskelbti. O kas būtų, jei toji žinia pasirodytų netikra? Tada aš pasakiau J. Vasaičiui, kad tuoj paruošiu nekrologą, bet jei tai būtų tik gandas, tada pats prikelsi mūsų pasiuntinį iš numirusių . . . Viskas pasibaigė gerai. J. Vasaičio nugirstas radijo pranešimas buvo teisingas ir *Mintis* pirmoji paskelbė apie mūsų pasiuntinio dr. J. Šaulio mirtį.

Kaip jau minėjau, su Lietuva tuo metu ryšių beveik nebuvo. Niekas nežinojo, kokį terorą ir masinius trėmimus įvykdė bolševikai pirmaisiais okupacijos metais. Lietuviai tremtiniai taip pat nerodė didelio susidomėjimo įvykiais Lietuvoje. Jie daugiau gyveno savo rūpesčiais: skryningais, DP statuso pripažinimu, emigracija ir t.t. Kai teisiniai klausimai buvo išspręsti palankia mums prasme, tada atsirado dirva veistis įvairiems mitams, kad, girdi, mes esame ne maža dalelė Lietuvos, bet Lietuvos ambasadoriai, jos išlaisvinimo pagrindiniai kovotojai, o Lietuvą išlaisvinus, mes grįšime namo su savo paruoštais planais, vyriausybėmis, ministerijomis ir prezidentais. Pulgis Andriušis savo feljetonuose gražiai pajuokdavo tuos visus mitų kūrėjus. Vyriausias tų mitų kūrėjas, deja, ir buvo save pasivadinęs Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu. Atlikęs teigiamą vaidmenį okupacijų metais Lietuvoje, atsidūręs emigracijoje VLIK'as pasidarė nesutarimų ir partinių ginčų šaltiniu svarbiausia dėl to, kad nesugebėjo iškilti virš tų visiems emigrantams įprastų svajonėmis pagrįstų ginčų ir pasidaryti vadovaujančiu organu.

Vyraujant tokiomis nuotaikomis, maždaug 1948 metais Vakaruose atsirado Lietuvos pogrindžio – partizanų atstovai Skrajūnas (Lukša) ir J. Deksnys. Mūsų bendradarbis Švedijoje prisiuntė *Minčiai* jų kelionės ir prasiveržimo į Vakarus dramatišką aprašymą, sakydamas, kad tie atstovai sutiko tą medžiagą paskelbti viešai, kai jie nusprendė daugiau tuo keliu nesinaudoti. 1948 m. balandžio 19 d. mes pradėjom tą aprašymą spausdinti *Mintyje* . Čia ir prasidėjo įdomi ir kartu tragiška tos istorijos pabaiga. Į redakciją pradėjo plaukti skaitytojų laiškai, paklausimai ir įvairių karinių „strategų" aiškinimai, kad toks prasiveržimas į Vakarus buvo neįmanomas. Kai kurie net įtaigavo, kad tą istoriją mes patys *Mintyje* sufabrikavome.

Partizaninis karas Lietuvoje jau tęsėsi virš 2-jų metų, tačiau Vakarų pasaulyje apie tai niekas nekalbėjo, nežinojo ir žinoti nenorėjo. Bet dar blogiau, kad mes patys netiesiogiai prie tos tylos sąmokslo prisidėjome.

1948 m. vasario 16 d. ruošėmės paminėti *Minties* 2-jų metų sukaktį. Pasitarę su leidėju, nutarėje išleisti 16 psl. *Mintį* . Tokios apimties laikraščiui, be abejo, reikėjo iš anksto susitarti su bendradarbiais dėl straipsnių. Taip pat nusprendėm šio numerio meninei pusei prižiūrėti pasikviesti dailininką ir žymiausią mūsų karikatūristą J. Penčylą, kuris vėliau išemigravo į Kolumbiją ir dabar jau yra miręs.

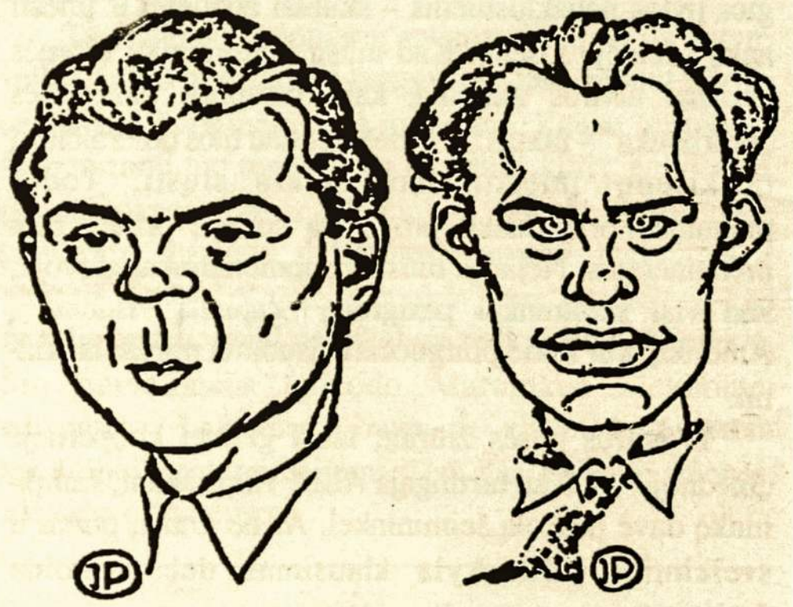
J. Penčyla, kaip ir daugelis kitų dailininkų, buvo įdomi ir kartais keistoka asmenybė. Šiaip draugiškas, bet bailus ir nemėgstąs valdžios pareigūnų, kurie anot jo, tik ieško priekabių prie ramaus piliečio. Pagrindinė tos baimės priežastis, atrodo, buvo toji, jog jis ir rašytojas Pulgis Andriušis (abu gyveno prancūzų zonoje) Tiubingene buvo pakliuvę į daboklę. Mat įsilinksminę draudžiamu laiku ėjo namo traukdami sutartinę. Daboklės sargyba su jais elgėsi gan griežtai ir, nors P. Andriušis mokėjo prancūziškai, jiems nepavyko iš daboklės išeiti. Tada P. Andriušis įkalbėjo sargybinį atnešti popieriaus ir pieštuką. J. Penčyla tuoj nupiešė jo karikatūrą. Šis buvo taip nustebintas, jog nunešė parodyti vyresniajam. Tada jie buvo nuvesti pas daboklės komendantą. Ten J. Penčyla vėl piešė karikatūras. Incidentas baigėsi tuo, jog jie dar visą dieną ūliavojo, o vakare juos iškilmingai nuvežė namo.

Pasitikę J. Penčylą stotyje, grįžom į redakciją. Jis turėjo su savim mažą portfelį. Vienu metu aš žiūriu, kad jis tą savo portfelį visaip mėto į šalis. Aš klausiu jo, ką jis išdarinėja. Pasirodo, pro šalį pravažiavo amerikiečių MP (karinė policija – red.). Atseit, jis parodė, jog jo portfelis yra tuščias. Aš sakau, kad tais savo judesiais kaip tik atkreipi MP dėmesį ir jie gali tave sulaikyti.

Toliau viskas ėjo sėkmingai. Padidinta 16 puslapių *Mintis* buvo laiku išleista. *Minties* leidėjas J. Vasaitis suruošė priėmimą. Po to visi nuvažiavom į Fellbach'ą, kur įvyko iškilmingas Vasario 16 minėjimas ir literatūros premijų įteikimas. Programą atliko Čiurlionio ansamblis, tada dar pilname savo pajėgume.

Po iškilmių ir priėmimo keli rašytojai ir žurnalistai susirinko privačiai padraugauti prie vyno stiklo. Kažkokiu būdu toj vyrų kompanijoj atsirado viena linksma čiurlionietė. Neatsimenu, kas pasiūlė ypatingu ritualu pagerbti tą merginą – kiekvienas iš jos balfinio batuko išgeria jos garbei vyno. Tokioje gerokai įsilinksminusioje kompanijoje kas gali priešintis prieš tokį pasiūlymą? Poetas Faustas Kirša, džentelmenas ir visuomet malonus asmuo, vis dėlto nenorėjo dalyvauti tokioje keistoje ceremonijoje. Tačiau visiems reikalaujant ir jis pagaliau išgėrė.

Taip pat verta paminėti keistą Šveicarijoje gyvenusio J. Paršaičio veiklą. Jis Lietuvos nepriklausomybės kūrimosi metais yra teigiamai pasireiškęs lietuviškame darbe, bet vėliau, dėl nežinomų priežasčių, buvo pametęs protinę lygsvarą. Paršaitis leido biuletinį vardu *Tautos sargyba* ir save vadino dr. Gabriu, Tautinu

Nuolatiniai Minties *bendradarbiai: V.Trumpa (kairėje) ir J.Cicėnas (dail. J.Penčylos šaržai)*

ir Markizu de Garliava. Kas jo leidžiamą biuletenį pakritikuodavo, jis tokiam tuoj pat paskirdavo mirties bausmę. Save laikė būsimu Lietuvos prezidentu ir kalbėjo tautos vardu.

Ką galėtum pasakyti apie dabartinę išeivijos spaudą? Kokia jos ateitis?

Čia yra labai jautrus klausimas, nes jeigu dabartinę spaudą vertinsi iš profesinio žurnalistinio požiūrio, visuomet susilauksi daug priekaištų, kad, girdi, nuvertini lietuviškos spaudos rolę išeivijos gyvenime. Niekas neabejoja, kad išeivijos spauda kaip anksčiau, taip ir dabar atlieka reikšmingą lietuvišką darbą. Klausimas – ar ji galėjo būti geresnė, aukštesnio lygio, einanti su laiko reikalavimais ir tuo pačiu kelianti skaitytojų susidomėjimą nuolat besikeičiančiu gyvenimu. Daug kas sako, kad kokia visuomenė, jos interesai ir skonis, tokia yra ir spauda. Bet tai tik iš dalies tiesa.

Spaudos uždavinys nėra pataikavimas skaitytojų skoniui. Priešingai, spauda turi nuolat tą skonį ir supratimo lygį kelti, ieškoti naujų idėjų, kad skaitytojas galėtų orientuotis ne tik dabarties problemų svarstybose,

(tęsinys 15-me psl.)